

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNDE EPİGRAFİK VERİLERİN ANLATISAL DEĞERİ VE TURİZME ENTEGRASYONU: TERMESSOS ANTİK KENTİ ÖRNEĞİ

The Narrative Value of Epigraphy Data in Cultural Heritage Tourism and Integration into Tourism: Termessos Ancient City Sample

Hacı Mehmet YILDIRIM¹; Yadigar DOĞAN²

ÖZ

Geliş Tarihi

12.01.2026

Kabul Tarihi

23.07.2026

Yayın Tarihi

31.07.2026

Anahtar Kelimeler

Epigrafi,
Kültürel Miras
Turizmi,
Termessos Antik
Kent,
Turist Rehberliği.

Antik çağlardan günümüze ulaşan yazılı belgeler, kültürel mirasın fiziksel kalıntıların ötesinde bellek ve kolektif değerlerin taşıyıcısı olan dinamik bir anlam evreni olduğunu kanıtlamaktadır. Epigrafi biliminin kültürel miras turizmine entegrasyonunu nitel araştırma yöntemiyle ele alan bu çalışmada, belirli bir alanın derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan durum çalışması deseni benimsenmiştir. Durum çalışması alanı olarak, epigrafik buluntuların yoğunluğu ve bu buluntuların büyük oranda yerinde korunmuş olması nedeniyle Termessos Antik Kenti seçilmiştir. Araştırma kapsamında epigrafik veriler tarihsel otantikliğin kanıtı, sosyal belleğin taşıyıcısı ve mekânsal hafızanın aktif bileşenleri olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca taş yapıların anonimliğinin kırılarak mekânı kişiselleştirme ve sahicleştirme potansiyeline sahip olduğu savunulmaktadır. Termessos'un nekropolis alanı, sütunlu caddesi, gymnasion ve tapınak yapılarında bulunan yazıtlar içerik, konum ve temsil ettikleri sosyal gruplar bağlamında değerlendirilmiştir. Aurelia Doris ve Aurelia Ge gibi figürlerin mezar yazıtları üzerinden kadınların antik dönemdeki hukuki ve sosyal rolleri, onurlandırma yazıtları üzerinden ise hayırseverlik pratikleri incelenmiştir. Ayrıca Atina Epigrafi Müzesi ve Capitolium Müzeleri gibi uluslararası örnekler ışığında, epigrafik materyalin dijital hikâyeleştirme ve tematik kürasyon gibi yöntemlerle nasıl işlevselleştirilebileceği ortaya konmuştur. Ulaşılan bulgular, epigrafik mirasın profesyonel turist rehberliği anlatılarına entegre edilmesinin, ziyaretçi deneyimini standart mimari sunumların ötesine taşıyarak daha derinlikli ve empatik bir düzeye ulaştırma potansiyelini ortaya koymaktadır. Araştırma, Türkiye'nin sahip olduğu epigrafik potansiyelin kültürel miras turizminde sürdürülebilir bir ürün olarak nasıl yapılandırılacağına dair hem kuramsal hem de uygulamalı öneriler sunmaktadır.

ABSTRACT

Submit Date

12.01.2026

Accept Date

23.07.2026

Publish Date

31.07.2026

Keywords

Epigraphy,
Cultural Heritage
Tourism,
Termessos Ancient
City,
Tourist Guiding

Written documents surviving from antiquity to the present day prove that cultural heritage is a dynamic universe of meaning that carries memory and collective values beyond mere physical remains. This research, which addresses the integration of the science of epigraphy into cultural heritage tourism through qualitative research methods, adopts a case study design that allows for an in-depth examination of a specific area. The ancient city of Termessos was selected as the case study area due to the density of epigraphic finds and the fact that these finds are largely preserved in situ. Within the scope of the research, epigraphic data are defined as evidence of historical authenticity, carriers of social memory, and active components of spatial memory. Furthermore, it is argued that by breaking the anonymity of stone structures, they possess the potential to personalize and authenticate the space. Inscriptions found in the necropolis area, colonnaded street, gymnasium, and temple structures of Termessos have been evaluated in terms of their content, location, and the social groups they represent. The legal and social roles of women in the ancient period were examined through the funerary inscriptions of figures such as Aurelia Doris and Aurelia Ge, while philanthropic practices were analyzed through honorary inscriptions. Additionally, in light of international examples such as the Athens Epigraphical Museum and the Capitoline Museums, it has been demonstrated how epigraphic material can be functionalized through methods such as digital storytelling and thematic curation. The findings reveal the potential for integrating epigraphic heritage into professional tourist guiding narratives to elevate the visitor experience to a more profound and empathetic level, moving beyond standard architectural presentations. The research offers both theoretical and practical suggestions on how Turkey's epigraphic potential can be structured as a sustainable product in cultural heritage tourism.

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Türkiye, hadjimehmet@gmail.com

² Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkiye, yadigardogan@hotmail.com

© Yıldırım, H.M.; Doğan, Y. Bu çalışmanın telif hakları yazarlara aittir. / The copyright of this work belongs to the authors.

Bu çalışma [Creative Commons Attribution \(CC-BY\) 4.0 Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) kapsamında lisanslanmıştır.

This study is licensed under a [Creative Commons Attribution \(CC-BY\) 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Giriş

Kültürel miras, geçmişin korunması gereken kalıntılarından ibaret olmayan, kimlik, bellek ve kolektif değerlerin taşıyıcısı olan dinamik bir anlam evrenidir. Bu miras, toplumların tarihsel süreklilikle kurduğu ilişkiyi şekillendiren, deneyimlenen, yorumlanan ve yeniden üretilen bir değerler bütünüdür (Smith, 2006; Harrison, 2013). Küreselleşme süreçlerinin etkisiyle birlikte, kültürel mirasın belgelenmesi ve yorumlanması hem ulusal hem de uluslararası düzeyde artan bir öneme kavuşmuştur (Graham ve Howard, 2008). Bu dönüşüm bağlamında, kültürel miras turizmi kültürel kimliğin görünür kılındığı, geçmişle bağ kurulan anlamlı bir deneyim alanına dönüşmüştür. Ziyaretçilerin pasif bir izleyici olmanın ötesine geçerek, anlam kurucu ve katılımcı aktörler hâline gelmesi, mirasın çağdaş yorumlanma biçimlerinden biridir (Richards, 2018). Bu noktada, epigrafi geçmişin özgün seslerini taşıyan birincil belgeler olarak, kültürel mirasın yorumlanmasında bir araç işlevi görmektedir.

Antik toplumların kamusal yaşamından bireysel anlatılara ışık tutan yazıtlar, tarihsel otantikliğin kanıtı, sosyal belleğin taşıyıcısı ve mekânsal hafızanın aktif bileşenleri olarak işlev görmektedir. Resmi kararlar ve bireylerin yaşam öykülerini, toplumsal ilişkilerini ve inanç dünyasını da görünür kılan bu belgeler, kültürel miras anlatılarında çoğulcu ve katmanlı bir geçmiş sunulmasına olanak tanımaktadır. Ancak bu yüksek anlatı potansiyeline rağmen, epigrafik verilerin kültürel miras turizmi bağlamında sistematik ve işlevsel biçimde kullanıldığı örnekler sınırlı kalmaktadır. Zengin epigrafik mirasa sahip Türkiye gibi ülkelerde, yazıtların ziyaretçi deneyimi ve rehberlik anlatılarına entegrasyonuna yönelik çalışmalarda hikâye anlatıcılığı kapsamında kültürel mirasın yorumlanması, ziyaret niyetine etkisi, kültürel miras alanlarında anlatı temelli rehberli turlarda sunulan anlatıların ve duysal izlenimlerin turistler tarafından algılanışını ve değerlendirmesini anlamaya yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Chan vd., 2025; Gönül, 2025; Roque, 2022; Sinha ve Chinki, 2026; Yang, 2017). Ancak bu metinler, akademik araştırmaların dışında geçmişle doğrudan temas kurma imkânı sunan çok katmanlı ve özgün anlatı araçları olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadırlar.

Son yıllarda kültürel mirasın korunması, sunumu ve özellikle yorumlanması süreçlerinde dijital teknolojilerin rolü giderek artmaktadır. Bu bağlamda artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve dijital hikâye anlatıcılığı gibi yenilikçi araçlar, ziyaretçilerin mekânla daha derin bir duygusal ve bilişsel bağ kurmalarını sağlayarak, miras alanlarında etkileşimli ve katılımcı deneyimlerin önünü açmaktadır (Addison, 2000; Bekele vd., 2018). Bu doğrultuda, müzeler ve arkeolojik alanlarda ziyaretçi deneyimini zenginleştirmek amacıyla görsel ve işitsel unsurlarla desteklenmiş interaktif sunumları giderek daha fazla benimsemektedir. Söz konusu uygulamalar, özellikle genç kuşak izleyicilerle etkili iletişim kurma ve kültürel mirası daha kapsayıcı biçimde aktarma açısından fırsatlar sunmaktadır (Economou ve Meintani, 2011; Pouloupoulos ve Wallace, 2022). Ancak epigrafik materyalin kültürel miras turizmi bağlamında, çoğu zaman teknik uzmanlıkla sınırlı kalan ve farklı ziyaretçi profillerine hitap etmekten uzak sunumlarla yetinildiği gözlemlenmektedir. Uluslararası alanda Atina Epigrafi Müzesi veya Capitolum Müzeleri, yazıtların nasıl etkili bir şekilde sergilenebileceğini gösterse de Türkiye'deki birçok antik kentte veya müzede bu tür yenilikçi ve ziyaretçi odaklı epigrafik yorumlama stratejilerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma boşluğu bulunmaktadır. Mevcut rehberlik anlatılarında yazıtların derinlemesine ele alınmaması veya teknik terminolojiye sıkışıp kalması, bu mirasın geniş kitleler tarafından tam olarak anlaşılamamasına ve deneyimlenememesine neden olmaktadır. Bu çalışmada turizme entegrasyon kavramı, epigrafik mirasın makro düzeydeki ürünleşme süreçlerinden farklı olarak; turist rehberliğinin anlatı kapasitesini güçlendiren, müzecilikte tematik kürasyon ile etkileşimli sergileme teknikleriyle desteklenen ve ziyaretçinin bilişsel-duygusal bağ kurmasına odaklanan mikro düzeydeki bir deneyim yönetimi süreci olarak ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda, söz konusu eksikliklerin giderilmesinde ve epigrafik verilerin turistik bir değer kazanmasında anlatı değeri ve empatik bağ kavramları ön plana çıkmaktadır. Anlatı değeri; anıtsal bir yazılı belgenin, salt teknik ve kronolojik veri aktarımının ötesine geçerek, ait olduğu dönemin sosyo-kültürel, siyasi ve insani öykülerini yapılandırma ve mekânı sahicleştirme kapasitesini ifade etmektedir (Podara vd., 2021; Sinha ve Chinki, 2026). Empatik bağ ise; ziyaretçinin antik figürlerin yaşam motivasyonları ve kriz anlarındaki kararları ile kendi güncel deneyimleri arasında kurduğu duygu odaklı ve zamansal köprüdür (Watson, 2018). Bu iki unsur, ziyaretçi deneyimini statik bir seyir pratiğinden çıkararak üç temel boyutta dönüştürmektedir (Richards, 2018). Bu dönüşümün bilişsel boyutu, ziyaretçinin yazıtlar aracılığıyla kentin idari, hukuki ve sosyal yapısını kavramasını ifade etmektedir. Duygusal boyutu, hikâye anlatıcılığı yoluyla bu bilgilerin insani öykülere dönüşerek hayranlık, hüznün veya saygı gibi tepkiler uyandırmasını kapsamaktadır (Watson, 2018). Davranışsal boyutu ise, bu etkileşimin bir sonucu olarak ziyaretçinin

mekânda kalış süresinin uzamasını, alana aktif katılımını ve kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalık geliştirmesini kapsamaktadır (Richards, 2018). Böylece epigrafi, sadece bir arkeolojik inceleme nesnesi olmaktan çıkıp geçmiş bireyler üzerinden anlatan ve tarihi süreklilik duygusunu güçlendiren yaşayan bir medya unsuruna dönüşmektedir.

Bu çalışma, epigrafi biliminin kültürel miras turizminde ziyaretçi deneyimini zenginleştirme potansiyelini nitel bir yaklaşımla derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, mevcut eksiklikleri tespit ederek, epigrafik materyalin farklı ziyaretçi profillerine hitap edecek şekilde nasıl işlevselleştirilebileceğine dair öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir. Arkeolojik ve filolojik belgeler olan yazıtlar mekânla bütünleşik tarihî anlatıların taşıyıcısı, kültürel deneyimin bir parçası ve ziyaretçiye aktarılan kamusal bilginin temelini oluşturmaktadır. Çalışmada, yazıtların içerik özelliklerini, mekânsal konumlarını ve anıtsal bağlamlarını dikkate alarak bu belgelerin ziyaretçinin tarihsel empati kurmasına imkân tanıyacak biçimde nasıl yeniden kurgulanabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışmada Türkiye'nin zengin epigrafik mirasının turistik değeri kapsamında Termessos Antik Kenti özelinde yazıtların bireysel yaşam hikâyeleri ve toplumsal bağlamlar üzerinden nasıl anlatısal bir değer taşıdığı ve turistik bir ürün olarak nasıl sunulabileceği gösterilmektedir. Bu doğrultuda çalışma; filoloji ve arkeolojinin teknik sınırları içinde kalan yazıtları, somut mimari mirasla bütünleştirerek turist rehberliği ve miras yönetimi literatüründeki disiplinlerarası boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. Epigrafi ve Kültürel Miras

Epigrafi, antik toplumlara ait yazılı belgelerin, özellikle taş, metal, seramik ya da ahşap gibi dayanıklı malzemeler üzerine kazınmış yazıtların, bilimsel yöntemlerle incelenmesini konu alan bir disiplindir. Bu alan, yazıtların dili, yazı biçimi, tarihsel bağlamı, işlevi ve mekânsal konumları üzerinden analizler yaparak geçmiş toplumların siyasi, sosyal, dini ve kültürel yapılarını anlamaya katkı sağlamaktadır. Epigrafi hem tarihsel belgelerin yorumlanmasında hem de arkeolojik bulguların desteklenmesinde temel bir araç olarak değerlendirilmektedir (McLean, 2002).

Epigrafik belgeler, Antik Çağ'a dair bilgi üretiminde kamusal ve resmi yapıların yanında bireysel deneyimlerin, toplumsal aidiyetlerin ve gündelik yaşam pratiklerinin izini sürebilmeyi mümkün kılmaktadır. Yazıtlar, çoğu zaman standartlaştırılmış bürokratik ifadelerin ötesine geçerek, dönemin sosyo-kültürel dokusunu doğrudan ve aracısız bir biçimde yansıtmaktadır. Özellikle epigram gibi daha kişisel nitelik taşıyan yazıt türleri, bireylerin inanç sistemlerini, yaşam değerlerini ve ölüm karşısındaki tutumlarını ortaya koyar. Bu tür metinler, antik toplumlarda sıradan bireylerin düşünce dünyasına ve öznel ifadelerine ulaşmayı mümkün kılarak, klasik tarih yazımının çoğunlukla dışarıda bıraktığı sesleri görünür kılmaktadır. Epigrafi, hem seçkin sınıfların ya da kamusal otoritelerin ideolojik söylemlerini hem de alt sınıfların, kadınların, çocukların ve kölelerin de tarihsel temsiline olanak tanımaktadır (Robert, 1981; Gutzwiller, 1998).

Antik dünyaya ilişkin yazılı belgelerin eksik, kayıp ya da arkeolojik verilerin parçalı olduğu durumlarda, epigrafik kaynaklar çoğu zaman tarihsel bağlamı yeniden inşa etmede başvurulabilecek birincil ve kimi zaman tek veri grubunu oluşturmaktadır. Özellikle kent devletlerine ait siyasal ve yönetsel kurumlar hakkında sahip olduğumuz bilgilerin büyük bir bölümü, boule (meclis) kararları, yasa metinleri (nomoi), yurttaşlık listeleri gibi belgelerin taş veya bronz üzerine kazınmış resmî versiyonları sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Böylece yönetim yapıları, karar alma mekanizmalarının işleyişi, kamusal sorumluluklar, yurttaşlık hakları ve ekonomik uygulamalar gibi konularda da mikro ve makro tarihsel çözümlemelere olanak tanımaktadır (Nigdelis vd., 2016).

Yazıtlar, doğrudan taş, metal veya seramik gibi dayanıklı yüzeylere kazındıkları için, ait oldukları tarihsel bağlamın dolaysız bir ürünü olarak değerlendirilir. Edebi literatür, yüzyıllar boyunca el yazmaları yoluyla çoğaltılırken çeşitli kopyalama hataları, eklemeler ve yorumlarla değişikliğe uğramış ve tarih çalışmalarında daima eleştirel bir süzgeçle değerlendirilmiştir (McLean, 2002). Antik edebi kaynakların aksine epigrafik belgeler müdahale edilmeden günümüze ulaşmaları ve dönemsel bağlamla kurdukları doğrudan ilişki sayesinde tarihsel araştırmalarda güvenilir birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Yazıtların bu özelliği, onları hem kamu yaşamının düzenlemelerine hem de bireysel ifadelerin izlerine doğrudan erişim sağlayan belgeler haline getirmektedir. Yeni epigrafik belgelerin yayımlanması, mevcut tarih yazımını sürekli olarak güncellerken, kimi zaman da alışılmış anlatıları kökten dönüştürebilecek nitelikte bilimsel atılımlara zemin hazırlamaktadır. L. Robert'ın ifadesiyle, epigrafi "antik tarihe sürekli yenilenen bir tazelik" kazandırmakta ve yüzyıllardır yinelenen edebi kaynak tartışmalarına karşı "taze su - νεαρόν ὕδωρ" işlevi görmektedir (Robert, 1981). Sürekli güncellenen epigrafik bulgular, Antik Çağ çalışmalarına yön

veren yorum çeşitliliğini artırmakta ve disiplinde bakış açılarının çeşitlenmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda epigrafi, yazılı kültürün bir yansıması ve tarihsel düşüncenin şekillenmesinde etkin bir unsur olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Kültürel miras, günümüzde geçmişin fiziksel kalıntıları olmanın ötesinde, bireylerin ve toplulukların geçmişle kurdukları çok katmanlı ilişkileri kapsayan dinamik bir alan olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel olarak anıtlar ve arkeolojik alanlar gibi somut öğelerle sınırlı algılanan bu kavram günümüzde sözlü gelenekler, ritüeller ve festivaller gibi somut olmayan kültürel mirası da ihtiva eden bütüncül bir yapıya bürünmüştür (Harrison, 2013). Geçmişte uluslararası söylem, yasal düzenlemeler ve akademik literatür mirası nesnelere indirgeme ve maddi yönünü ön plana çıkarma eğiliminde olmuştur (Howard, 2003; Merryman, 2005). Ancak zamanla bu yaklaşım dönüşüme uğramıştır. UNESCO'nun somut olmayan mirasa yönelik listeleri ve güncel yaklaşımlar, kültürel mirasın toplumsal bellek, yaşam biçimleri ve kültürel üretim süreçleriyle ilişkili dinamik bir yapısı olduğunu göstermektedir (Vecco, 2010). Bu kavramsal dönüşüm doğrultusunda günümüz turizm deneyimleri, sadece fiziksel alanların görülmesiyle sınırlı kalmayıp bireylerin kimlik arayışları, nostalji ve geçmişle bağ kurma motivasyonları üzerinden anlam kazanmaktadır (Hall ve Zeppel, 1990). Dolayısıyla kültürel miras, yalnızca korunması gereken statik bir nesne olmanın ötesinde mimari, çevresel ve tarihsel bağlamların birlikte değerlendirildiği çok boyutlu anlam haritaları içinde toplumsal deneyimi inşa eden dinamik bir kültürel pratik olarak ele alınmaktadır (Gentry ve Smith, 2019).

Kültürel mirasın sürdürülebilir biçimde anlatımı ise maddi kalıntılarla birlikte tarihsel bağlamı aydınlatan yazılı belgelerle de mümkündür. Bu bağlamda epigrafik veriler, geçmiş toplumların düşünce dünyasını, toplumsal yapısını ve mekânsal düzenlemelerini doğrudan yansıttıkları için, kültürel mirasın anlamlandırılmasında vazgeçilmez kaynaklardır. Tarihsel bilgi sunan kaynaklar olarak epigrafik belgeler, geçmişin sessiz kalmış seslerine alan açan anlatı araçları olarak değerlendirilmektedir. Kültürel miras, ulusal kimlik ve seçkin anlatıların taşıyıcılığının ötesine geçerek gündelik yaşamı, bireysel deneyimleri ve ihmal edilmiş toplumsal kesimleri temsil etme işlevi üstlenmektedir (Waterton ve Smith, 2010). Bu çerçevede, özellikle mezar yazıtları, adak yazıtları ve onurlandırma yazıtları kolektif hafızanın taşıyıcısı olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu metinler, bireylerin toplum içindeki konumlarını, aile ilişkilerini, mesleki unvanlarını ve değer dünyalarını görünür kılarak kültürel kimliğin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde inşasına katkı sağlamaktadır (Çovan, 2018).

Epigrafik belgeler maddi kültür öğelerinin taşıdığı anlamları arkeolojik bakış açısından öte yazılı belgeler aracılığıyla da destekleyerek tarihsel güvenilirliğini pekiştirmektedir. Uluslararası kültürel miras hukuku ve miras yönetimi pratiklerinde yazıtların belgeleyici niteliği büyük önem taşımaktadır. Özellikle UNESCO Dünya Mirası adaylık dosyalarında, “Olağanüstü Evrensel Değer (Outstanding Universal Value)” kavramı çerçevesinde epigrafik kaynaklar, sit alanlarının tarihsel ve kültürel önemini gerekçelendiren nesnel kanıtlar olarak sunulmaktadır. Yazıtlar, bu bağlamda hem yerel özgünlüğün hem de evrensel değer somut ve belgelenebilir göstergeleri olarak işlev görmektedir (Labadi 2013). UNESCO'nun otantiklik kriteri, bir miras alanının fiziksel nitelikleriyle birlikte tarihsel bağlamı, üretim teknikleri, kullanım biçimleri ve barındırdığı kültürel anlamlara olan bağlılığını da ölçüt kabul etmektedir. Bu anlayış, otantikliğin maddi öğelerle beraber gelenek, dil, bilgi aktarımı ve diğer somut olmayan kültürel unsurları da içerdiğini ortaya koymaktadır (Jokilehto, 2006). Bu doğrultuda yazıtlar, bir yapının ya da alanın zaman, mekân, üretim süreci ve kullanım biçimi açısından belgelenmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle yerinde bulunan yazıtlar, mimari bütünlük ile tarihsel süreklilik arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Böylece isim, tarih, yasa ya da onurlandırma içeren metinler, yapının fiziksel varlığıyla birlikte sosyal pratiklerle kurduğu bağ üzerinden otantikliğini pekiştirerek bu kriterin karşılanmasına hizmet etmektedir.

UNESCO'nun kültürel miras kriterlerine ilişkin yaklaşımı, epigrafik belgelerin miras alanlarının değerlendirilmesinde nasıl merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu kuramsal çerçeve, söz konusu belgelerin Dünya Mirası sürecinde salt destekleyici bir unsur olmanın ötesine geçerek kanıtlayıcı ve gerekçelendirici araçlar mahiyeti kazandığını göstermektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Pergamon, Aphrodisias ve Ksanthos-Letoon kentleri, bu uygulamanın en belirgin örneklerini sunmaktadır. Bu üç kente ilişkin UNESCO adaylık ve tescil belgeleri, epigrafik materyalin tarihsel ve kültürel değerlerin gerekçelendirilmesinde nasıl kullanıldığını ve yazıtların uluslararası tanınma sürecinde ne derece işlevsel bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Aphrodisias, UNESCO tarafından 2017 yılında Dünya Mirası Listesi'ne alınırken mimari bütünlüğü, kent planlamasının ve epigrafik zenginliğiyle de öne çıkmaktadır. Tescil kararındaki kapsamlı epigrafik belgeleme vurgusu, Aphrodisias'ın tescil gerekçesinde epigrafik verinin asli bir kanıt olarak kullanıldığını

göstermektedir. Bununla birlikte UNESCO tescil kararında, Aphrodisias'ta yerinde korunmuş yaklaşık 2000 yazıt, hem kent tarihini hem de toplumsal yapının çeşitliliğini ve sürekliliğini yansıtan belgeler olarak kabul görmüştür. (UNESCO World Heritage Committee Decision 41 COM 8B.30, 2017). UNESCO'nun "Pergamon ve Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı" başlıklı adaylık dosyasında, özellikle Asklepion kutsal alanındaki yazıtların, bu merkezin basit bir tedavi yeri olmanın ötesine geçerek sosyo-kültürel ve dini bir buluşma alanı işlevi gördüğünü kanıtladığı belirtilmektedir (UNESCO World Heritage Centre, 2014). Aynı şekilde UNESCO'nun Ksanthos ve Letoon'u 1988 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil ederken başvurduğu (iii) numaralı kriter, bu iki antik yerleşimin Likya uygarlığına dair olağanüstü bir tanıklık sunduğunu özellikle vurgulamaktadır. Söz konusu tanıklığın, anıtsal mezar mimarisiyle sınırlı kalmadığını, her iki yerleşimde bulunan çok sayıdaki epigrafik metin aracılığıyla da kendini gösterdiğini de belirtmektedir (UNESCO World Heritage Centre, 1988). UNESCO'nun bu yaklaşımı, yazıtların kültürel mirasın kimliğini tanımlayan tamamlayıcı bir unsur olduğunu göstermektedir.

3. Epigrafik Belgelerin Anlatı Değeri ve Kültürel Mirasa Katkısı

Kültürel mirasın günümüzde toplumsal kimliklerin, kolektif hafızanın ve kültürel etkileşimin bir parçası olarak yeniden üretildiği alanlar olarak değerlendirilmesi, kültürel miras turizmi anlayışını da dönüştürmüştür. Bu dönüşümle birlikte kültürel miras turizmi, salt gösterim odaklı bir seyir pratiği olmaktan çıkarak, anlam kurucu, etkileşimli ve katılımcı deneyimlere yönelmiştir (Timothy ve Boyd, 2003; Smith, 2006). Kültürel mirasın deneyimlenmesi, yorumlanması ve hatta yeniden üretilmesi gereken bir süreç olarak tanımlanması, ziyaretçinin pasif izleyicilikten aktif katılımcılığa geçişini teşvik etmektedir. Bu çerçevede, miras turizmi ekonomik bir faaliyetin ötesinde bireylerin kimlik inşası, mekânsal aidiyet geliştirme ve tarihî bilinç kazanma süreçlerine doğrudan katkı sağlayan bir kültürel etkileşim alanı hâline gelmektedir (Poria vd., 2003; Park, 2014). Özellikle ziyaretçilerin geçmişle duysal, duygusal ve bilişsel düzeyde ilişki kurmasını mümkün kılan uygulamalar, miras anlatımının etkililiğini artırmakta ve yerel kültürel değerlerin görünürlüğünü güçlendirmektedir. Bu bağlamda, geçmişe ait bilgi ve anlamın doğrudan kaynağını oluşturan yazılı kültürel belgeler kültürel mirasın sunumuna derinlik kazandırmaktadır. Dolayısıyla, kültürel mirasın günümüzde nasıl anlatıldığı ve ziyaretçiye nasıl sunulduğu sorusunun merkezine, epigrafi gibi bilgi taşıyıcılarının yerleştirilmesi her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır.

Epigrafik metinler, antik toplumların siyasi ve askeri tarihini, sosyal doku, bireysel deneyimler ve toplumsal çeşitlilikle birlikte yansıtan özgün belgelerdir. Bu yazıtlar, geçmişte yaşamış bireylerin seslerini bugüne taşıyan birer kültürel bellek aracı olarak işlev görür. Sıradan yurttaşların, kadınların, azatlı kölelerin ya da belirli meslek gruplarının kamusal alanda görünür hâle geldiği nadir kaynaklardan biridir. Bir kölenin özgürlüğüne kavuştuğunu bildiren manumissio (Latince: azat edilme) yazıtı, bireysel bir dönüşümü yansıtmakla beraber sosyal hareketliliğin de somut bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Benzer biçimde doktor, öğretmen gibi meslek adlarını kaydeden mezar yazıtları, dini görevliler gibi bireyler için dikilen onurlandırma yazıtları, bu bireylerin toplumsal rollerine dair zengin veriler sunmaktadır. Bir kadının tapınakta kleidoukhos (Grekçe: κλειδοῦχος - anahtar taşıyıcı / tapınak görevlisi) ya da hierieia (Grekçe: ἱερεῖα - rahibe) olarak görev alması hem onun dinsel statüsünü hem de kadınların kamusal rollerini belgelemektedir. Bu tür örnekler, ziyaretçiye kralların, komutanların ve aristokratların beraberinde halkın, alt sınıfların ve dışlanmış toplumsal grupların da dahil olduğu çoğulcu bir geçmiş anlatısı sunulmasına imkân vermektedir. Yazıtlar aracılığıyla antik toplumların çok sesli yapısı da görünür hâle gelmektedir. (Robert, 1981). Böylece yazıtlar, resmi tarih yazımının ötesine geçerek, kültürel mirasın daha kapsayıcı bir yaklaşımla yorumlanmasına katkı sağlamaktadır. Yazıtların içerdiği meslekler, aile ilişkileri, etnik kökenler, yurttaşlık statüleri ve dini aidiyetler, antik toplumların sosyal yapısını çözümlemede vazgeçilmez ipuçları sunmaktadır. Bu doğrultuda epigrafi, kültürel miras turizmi açısından sunduğu tarihsel bilgilerle birlikte geçmişin sosyal çeşitliliğini günümüz ziyaretçisine görünür kılan bir anlatı aracı işlevi görmektedir. Bu anlatı, farklı sosyal grupların tarih içindeki yerini tanıma ve tanıma sorumluluğuyla birlikte, kültürel temsiliyeti güçlendiren etik bir çerçeve de sağlamaktadır.

Epigrafik belgeler yerleştirildikleri fiziksel konum, mimari çevre ve görsel düzenlemelerle birlikte okunduğunda çok katmanlı bir mekânsal anlatıya dönüşmektedir. Böylece yazıtlar, bulundukları kamusal ya da kutsal mekânla kurdukları ilişki sayesinde hem geçmişin izleyicisine hem de günümüz ziyaretçisine belirli bir mesaj, uyarı veya anımsatma işlevi üstlenmektedir (Bodel, 2023). Özellikle agora, tiyatro, tapınak gibi çok işlevli kentsel alanlarda karşılaşılan yazıtlar, içerikleri kadar topografik yerleşimleri, yönelim biçimleri ve görsel düzenlemeleriyle de anlam üretmektedir. Yazıtın hangi yüzeye, hangi yükseklikte, nasıl bir görünürlük stratejisiyle yerleştirildiği, onun simgesel gücünü, toplumsal kapsayıcılığını ve hedeflediği izleyici kitlesini doğrudan etkilemektedir (Woolf, 1996; Bodel,

2001). Bu yerleştirme stratejileri, yazıtların turizm bağlamında bilgi aktarmakla kalmayıp mekânla etkileşim hâlinde, çok duyulu bir ziyaretçi deneyimi üretmelerine olanak tanımaktadır. Harf düzeniyle anlam vurgusu yapan ya da yerleştirildiği yerin işlevine görsel olarak yanıt veren yazıtlar görsel olarak da yorumlanabilir. Böylece ziyaretçi pasif izleyici olmaktan çıkarak yazıtın bağlamını çözümleyen aktif bir anlatı katılımcısına dönüşür.

Kültürel mirasla etkileşime giren ziyaretçiler, görsel bir izleyici olmaktan ziyade katılımcı bir rol benimseyerek mirasla anlam kurucu bir etkileşim içinde ilişki kurmaya yönelmektedir (Richards ve Wilson, 2006; Richards, 2018). Bu eğilim, kültürel mirasın sunumuna yönelik statik ve tek boyutlu yaklaşımların yerini, çok duyulu, etkileşimli ve çoğulcu deneyim biçimlerine bırakmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede epigrafik veriler, kültürel anlatıların inşasında kullanılabilecek anlatı gücü yüksek ve yaratıcı içerik üretimine olanak tanıyan araçlar olarak değerlendirilmelidir. Özellikle yazıtların hikâyeleştirilerek sunulması, dijital ortamda kurgulanması ya da tematik turlar aracılığıyla ziyaretçilere aktarılması, bu içeriklerin statik bir sergileme nesnesi olmaktan çıkıp etkileşimli ve deneyimsel bir boyut kazanmasını mümkün kılmaktadır (Chan vd., 2025; Podara, 2021; Sinha ve Chinki, 2026, Vrettakis vd., 2019).

Geleneksel olarak uzman çevrelerin ilgi alanına giren epigrafik belgeler, son yıllarda kültürel mirasın daha kapsayıcı ve katılımcı biçimlerde ele alındığı yaklaşımlar doğrultusunda, daha geniş toplumsal kesimlerle paylaşılabilecek içerikler olarak yeniden yorumlanmaktadır. Fratini (2022) antik kentlerde yazıtların tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl daha erişilebilir ve ilgi çekici hale getirilebileceğini savunarak antik yazıtların müze ortamlarında sergilenmesinin onları bağlamlarından kopardığını ve bu durumun ziyaretçiler açısından anlaşılmasını güçleştirdiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, antik Atina'daki kamusal yazıtların dijital ortamda nasıl daha etkili sunulabileceğini ve kent dokusuyla olan ilişkilerinin nasıl daha iyi aktarılabilceğini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Fratini'nin seçmiş olduğu Philippides'in onurlandırıldığı yazıt dönemin siyasal, diplomatik ve toplumsal pratiklerini bir araya getirmesi bakımından temsil gücü yüksek bir yazıttır. Dolayısıyla epigrafinin anlatıya nasıl entegre edilebileceğine dair de iyi bir örnek teşkil etmektedir. MÖ 283/2 tarihli yazıtın içeriği, bulunduğu yer ve dönemin siyasi atmosferiyle kurduğu ilişki onu geçmişle bugün arasında bir köprü haline de getirmektedir. Yazıtta Philippides'in halka yaptığı yardımlar ve Atina'nın içinden geçtiği siyasi dönemdeki katkıları da detaylı bir şekilde verilmiştir. Özellikle Ipsos Savaşı'nda (MÖ 301) Atinalıların iki tarafa da dağılmış olması hem ölümlerin defni hem de esirlerin kurtarılması gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Philippides, Lysimakhos ile görüşerek hem ölümlerin defnini sağlamış hem de yüzlerce esirin serbest bırakılmasını temin etmiştir. Daha sonra dönmek isteyenleri kendi imkânlarıyla Atina'ya ulaştırmış, kalmak isteyenlerin ise Lysimakhos'un ordusuna katılmalarını sağlamıştır. Ayrıca, karşı taraf olan Demetrios'la da görüşerek onun ordusunda esir düşen Atinalıların serbest bırakılmasını sağlamıştır. Ayrıca yazıtta geçen Philippides tarafından Panathenaia şenliklerinin ve Demeter ile Kore kültlerinin yeniden canlandırılması dini ve siyasi bir anlam taşımaktadır. Philippides, bu gelenekleri yeniden canlandırarak halkın özgürlük duygusunu pekiştirmiştir. Yazıt hem Philippides'in onurlandırmasını hem de onun Atina demokrasisinin yeniden güçlenmesindeki rolünü kayıt altına almaktadır. Demokrasi, özgürlük, kahramanlık gibi temalar evrensel anlam taşımaktadır ve Philippides'in eylemleri de bu kavramlarla doğrudan örtüşmektedir. Halkı için yaptığı fedakârlıklar, savaş sonrası barışı sağlama çabaları ve demokrasiye olan bağlılığı, günümüz ziyaretçilerinin kolaylıkla ilişki kurabileceği değerlerdir. Bu öykü, doğru bir şekilde anlatıldığında ziyaretçilerin duygusal bir bağ kurmasını mümkün kılmaktadır.

Roma'daki Capitolum Müzeleri bünyesinde yer alan Galleria Lapidaria, Antik Roma'ya ait yazıtların tematik ve çağdaş müzecilik anlayışına uygun biçimde sergilendiği özel bir epigrafik galeri niteliğindedir. 2005 yılında ziyarete açılan galeri, yazıtları çeşitli tematik kategoriler altında sınıflandırmaktadır. Diller, meslekler, oyunlar, mezar yazıtları, kült yazıtları, yollar ve su kemerleri, askeri yazıtlar, Roma aristokrasisine dair onurlandırma yazıtları ve benzeri alt başlıklar üzerinden düzenlenen bu sınıflandırma, Antik Roma toplumunun farklı yönlerini epigrafik materyal aracılığıyla tanıma imkânı sunmaktadır. Yazıtların sergilenmesinde, geleneksel "duvara gömme" anlayışının aksine, metinlerin göz hizasında, açıklayıcı panolar, bilimsel indeksler ve dijital veri tabanlarına erişim olanaklarıyla birlikte sunulması tercih edilmiştir. Bu yaklaşım hem araştırmacılar hem de genel ziyaretçiler için metinlerin okunmasını ve anlaşılmasını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Ayrıca galeri içerisinde, daha önce bu galeride sergilenmiş ve şu anda müzenin depolarında bulunan 1400 yazıtın görüntülerini içeren bir dijital arşiv bulunmaktadır (Musei Capitolini, 2025).

Atina Epigrafi Müzesi (Επιγραφικόν μουσείον), antik yazıtların sistemli biçimde korunması, sergilenmesi ve araştırılması amacıyla kurulmuş, bu alanda uzmanlaşmış bir müze olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Yunanistan'ın başkenti Atina'da, Ulusal Arkeoloji Müzesi'nin bir parçası olarak konumlanan müze, yaklaşık 14.000'den fazla yazıt içeren koleksiyonuyla, bu alandaki en kapsamlı kurumlardan biri olma özelliği taşımaktadır. Müzede MÖ 8. yüzyıldan Geç Antik Çağ'a kadar uzanan dönemlere ait Yunanca başta olmak üzere Latince, Fenikece İbranice ve Osmanlıca yazılmış yazıtlar yer almaktadır. Mekânsal olarak iç ve dış avlular, sergi salonları, laboratuvarlar, arşivler ve bir kütüphaneden oluşan müze yapısı hem ziyaretçiye açık bölümler hem de bilimsel çalışma alanları sunmaktadır. Müzecilik anlayışında fiziksel sergilemenin ötesine geçerek dijitalleştirme, kataloglama, eğitim programları ve bilimsel etkinliklerle desteklenmektedir (Επιγραφικό Μουσείο, 2025).

Vatikan Müzeleri'nin Epigrafik Koleksiyonlar Bölümü hem antik yazıtların belgelenmesi hem de kültürel mirasın kamuya aktarımı açısından bir merkez işlevi görmektedir. Vatikan Epigrafi Koleksiyonu'nda çoğunluğu Latince olmak üzere, Yunanca, İbranice ve Arapça yazılmış 13.870'den fazla yazıt yer almaktadır. Bu yazıtlar, antik Roma toplumunun sosyal yapısı, dini pratikleri ve kamu yönetimi hakkında bilgiler vermektedir. 1971 yılında müze yönetmeliğiyle bağımsız bir birim olarak yapılandırılan bu koleksiyon, Carlo Pietrangeli'nin yöneticiliği döneminde (1978–1995) kurumsal bir ivme kazanmıştır. Pietrangeli'nin "Epigraphia tota nostra est" (Latince: "Epigrafi bütünüyle bizimdir") ifadesi, bu disiplinin müze içerisinde sahip olduğu merkezi konumu özetler niteliktedir (Vatican Museums, 2025).

Tomar'daki Orta Çağ'dan kalma bir sinagog 1920'lerde arkeologlar Francisco Garcês Teixeira ve Samuel Schwarz tarafından keşfedilmiş, ülke genelindeki İbranice yazıtlar toplanmış ve hem dini hem de kültürel miras olarak bu sinagogda sergilenmeye başlanmıştır. 1939 yılında oluşturulan müze komisyonu sinagogu epigrafik materyalin, el yazmalarının ve akademik yayınların sergilendiği çok işlevli bir miras alanına dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, Orta Çağ'a tarihlenen İbranice yazıtlı taşlar müze anlatısının merkezine yerleştirilmiştir. Yazıtların sergilenmesiyle sahip oldukları ritüel işlevler üzerinden okunup anlaşılmalrı da ziyaret deneyiminin bir parçası haline getirilmiştir. Müze içindeki belgelerin basımı için, İbranice harflerle baskı yapabilen özel matbaa harfleri de temin edilerek, ziyaretçilere sinagog içinde İbranice epigrafiyi ritüel bir düzenlemeyle okuma imkânı sağlanmıştır (Isnart, 2023). Tomar sinagogu yazıtların miraslaştırılması ve turizme entegrasyonu sürecinde, ziyaretçilere hem bilgi hem de duygusal deneyim sunmanın önemini ortaya koymaktadır.

LatinNow projesi tarafından gerçekleştirilen "VOCES POPVLI" (Latince: "Halkın Sesleri") sergisi ise epigrafik belgelerin kültürel miras aktarımındaki anlatı potansiyelini gezici sergi formatı üzerinden değerlendiren yenilikçi bir örnektir. Roma Batı eyaletlerine ait yazıtlar aracılığıyla dil, kimlik ve kültürel etkileşim temaları çok dilli panolar, yazıt replikaları ve etkileşimli etkinlikler aracılığıyla kamuya sunulmuştur. Sergide ziyaretçiler, Romalılar gibi yazı yazmayı deneyimleyebilmekte, askerî mesajları çözerek yazıtların taşıdığı iletişim gücünü doğrudan deneyimlemekte ve lanet tabletleri gibi türlerin kültürel bağlamını uygulamalı biçimde keşfetmektedir (VOCES POPVLI, 2025). Bu yönüyle sergi, epigrafik içerikleri yazıtları turistik birer araç haline getirerek tarih anlatılarını taşınabilir kılmaktadır. Klasik anlamda bir destinasyonda gerçekleşmese de LatinNow sergisi epigrafi temelli kültür turizmi bağlamında yenilikçi bir örnek olarak değerlendirilebilmektedir.

4. Yöntem

Bu çalışma, epigrafi biliminin kültürel miras turizminde ziyaretçi deneyimini zenginleştirme potansiyelini incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma yaklaşımı, olguların sosyal bağlam içindeki anlamlarını keşfetmeye yönelik esnek, yorumlayıcı ve bağlam odaklı bir çerçeve sunmaktadır (Creswell ve Creswell, 2018; Patton, 2015). Bu kapsamda araştırma belirli bir kültürel-mekânsal örnek üzerinden derinlemesine kavramsal ve metinsel çözümleme yapmayı mümkün kılan durum çalışması deseni ile yapılandırılmıştır (Yin, 2018). Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Epigrafik miras, kültürel miras turizminde ziyaretçi deneyimini hangi boyutlarda zenginleştirebilir?
- Türkiye'deki epigrafik mirasın mevcut sunum ve yorumlama stratejilerindeki temel eksiklikler nelerdir?
- Termessos Antik Kenti'ndeki seçili yazıtlar, ziyaretçilere yönelik hangi özgün anlatı potansiyellerini barındırmaktadır?
- Epigrafi temelli rehberlik ve özel ilgi turları, ziyaretçi deneyimini geliştirmek için nasıl tasarlanabilir?

Çalışmada durum çalışması olarak Termessos Antik Kenti seçilmiştir. Termessos'un tercih edilme nedeni, epigrafik materyalin hem nitelik hem de nicelik açısından zenginliği, yazıtların büyük oranda yerinde (in situ) korunmuş olması ve kentin çeşitli sosyal, politik ve dini pratiklerine dair doğrudan bilgi sunabilmesidir. Termessos'un nekropolis alanı, sütunlu caddesi, gymnasion ve tapınak yapılarında bulunan yazıtlar, bireylerin kimlik sunumlarından kamusal onurlandırmalara, dini bağışlardan mezar hukuku düzenlemelerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Seçilen yazıtlar, şu kriterlere göre belirlenmiştir:

- Ziyaretçi deneyimini zenginleştirme potansiyeli taşıması.
- Anlatı değeri yüksek olan ve toplumsal öyküler barındırması.
- Antik dönem bireylerinin sosyal statüleri, dini pratikleri, mesleki kimlikleri ya da aile yapıları hakkında bilgi sunan yazıtlar olması.

Listelenen bu seçim kriterleri doğrultusunda, çalışmada niceliksel bir çeşitlilikten ziyade temsil gücü yüksek ve niteliksel yoğunluğa sahip örnekler üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, özellikle kentin sosyal, dini ve idari yapısına ışık tutan mezar yazıtları, adak yazıtları ve onursal kararnameler gibi farklı türleri içermektedir. Yazıtların tarihsel bağlamı, içeriği, dili, hitap ettiği toplumsal grup ve mekânsal konumları sistematik olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak Termessos'a ait epigrafik kataloglar ve akademik yayınlar taranmıştır. Yazıt metinleri ve çevirileri, güvenilir epigrafik veri tabanları ve yayınlanmış korpuslardan (TAM III, SEG) elde edilmiştir. Seçilen yazıtlar tarihsel içerik, dil, tematik yapı ve görsel yerleştirme açısından değerlendirilmiştir. Yazıtların konumlandığı mekânlar (nekropolis, sütunlu cadde, gymnasion, tapınak) ile ilişkileri üzerine yorumlar geliştirilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında Lincoln ve Guba'nın (1985) önerdiği dört ilke temel alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak verilerin gerçeği yansıtmaya düzeyini artırmaya yönelik inanılabilirlik ilkesi gereği, farklı yazıt türleri arasında karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Bu doğrultuda her bir epigrafik veri tarihsel, toplumsal ve mekânsal öğelerle birlikte bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek birincil kaynaklar üzerinden sunulmuştur. Geliştirilen bu anlatı ve entegrasyon modelinin, benzer epigrafik zenginliğe sahip Aphrodisias, Pergamon veya Ephesos gibi diğer antik kentlerde de uygulanabilir bir metodoloji sunduğu vurgulanarak aktarılabiliirlik ilkesi dikkate alınmıştır. Araştırmanın güvenilirlik boyutu ise veri toplama, örneklem seçimi ve analiz süreçlerinin en ince ayrıntısına kadar tanımlanması ve tüm çalışma sürecinin başlangıçtaki teorik çerçeve ile tam bir iç tutarlılık içerisinde yürütülmesiyle sağlanmıştır. Son olarak araştırmacının öznelliğini asgari düzeye indiren onaylanabilirlik ilkesi uyarınca, kullanılan tüm yazıtların tam referansları, epigrafik dizin numaraları ve bağlamsal değerlendirme gerekçeleri şeffaf bir şekilde belgelenerek ulaşılan sonuçların nesnel verilerle doğrulanabilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Termessos Antik Kenti'ndeki sınırlı sayıdaki seçilmiş yazıt üzerinden kuramsal ve uygulamalı bir entegrasyon yaklaşımı ortaya koymak amaçlanmaktadır. Doğrudan ziyaretçi algılarına yönelik anket, görüşme veya gözlem gibi ampirik saha verilerinin bulunmaması araştırmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Nitel durum çalışması deseni içinde epigrafik kaynakların barındırdığı metinsel ve anlamsal potansiyelini keşfetmeye ve bu potansiyel üzerinden disiplinlerarası bir yorumlama ve anlatı çerçevesi ortaya koymaya odaklanılmıştır (Yin, 2018). Araştırmada ampirik bir kodlama sürecinden ziyade, epigrafik verilerin barındırdığı tarihsel anlatı unsurları kavramsal ve metinsel bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Sahadan elde edilecek ampirik veriler öncesinde böyle bir kavramsal altyapının oluşturulması, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalara hipotez ve ölçek sağlama açısından bir zemin hazırlamaktadır.

5. Antik Kentlerde Anlatı Biçimleri ve Termessos Kenti

Antik kentlerde ve müzelerde çok sayıda yazıt fiziksel olarak sergilense de, bu yazıtların ziyaretçilere sunduğu anlatılar çoğunlukla yüzeysel kalmaktadır. Oysaki yazıtlar, geçmişte yaşamış bireylerin kimlikleri, meslekleri, toplumsal konumları ve inanç dünyaları hakkında doğrudan bilgi sunmaları bakımından, mekânla bütünleşik tarih anlatılarının parçalarıdır. Yazıtlar çoğu zaman müze veya ören yeri panolarında kısa tanıtım metinleriyle sınırlı biçimde yer almaktadır. Bu durum ziyaretçiye anlam aktarımı yapılmasının önüne geçmektedir. Antik kentlerin kültürel miras sunumunda anlatı biçimi, ziyaretçinin mekânla kurduğu ilişkinin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Bu anlatılar çoğu zaman arkeolojik veriler, mimari kalıntılar ve genel tarihsel çerçeve üzerinden şekillendirilmektedir. Özellikle rehberli turlarda kullanılan anlatım dili, kent dokusunu tanıtırken ziyaretçiye bilgi sunmayı hedeflemekte,

ture eğlenceli ve daha ilgi çekici hale getirmektedir (Aytekin vd., 2025; Nilsson ve Zillinger, 2020). Ancak bu bilgiler çoğunlukla mimari sınıflandırmalar, dönemsel farklılıklar ve kent planı gibi soyut başlıklar altında kalmaktadır. Bu anlatı biçimi, kentin bir bütün olarak tanınmasına olanak tanısa da kentte yaşamış bireylerin deneyimlerini ve sosyal bağlarını çoğunlukla görünmez kılmaktadır. Ancak yazıtlar, anlatıya kişisel, toplumsal ve tarihsel bir derinlik kazandırma potansiyeline sahiptir. Dağlık coğrafyası, korunmuş yapıları ve özellikle zengin epigrafik mirasıyla Termessos, bir antik kentin hem klasik anlatım geleneğiyle hem de epigrafi temelli bir yaklaşımla farklı şekillerde temsil edilebileceğini göstermeye elverişli bir örnektir. Kentin nekropolisleri, kamusal alanları ve dinsel yapıları hem mimari formları hem de barındırdıkları yazıtlar aracılığıyla geçmişe dair katmanlı bir anlatı inşa etmektedir.

5.1. Termessos Antik Kenti Tarihi Coğrafyası ve Siyasi Tarihi

Termessos antik kenti, Antalya il merkezinin yaklaşık 25 kilometre kuzeybatısında, Pamphylia Ovası'nın hemen kuzeyinde yükselen Güllük Dağı'nın zirvelerinde konumlanmıştır. Antik Çağ'da "Solymos" olarak adlandırılan bu dağ silsilesinin yüksek vadilerinden birine yerleşmiş olan kent, doğal yapısıyla ulaşılması son derece güç bir yerleşim özelliği göstermektedir. Deniz seviyesinden 908 metre yükseklikte başlayıp 1254 metreye kadar yükselen kent alanı, çevresini saran Güllük Dağı'nın engebeli sırtları ve zirveleri sayesinde neredeyse doğal bir hisar görünümündedir (Kürkçü, 2016).

Termessos'un coğrafi konumu ve bölgesel aidiyeti hakkında antik kaynaklarda farklı bilgiler yer almakta, bu durum kent hakkında zaman içerisinde değişen algı ve sınıflandırmalara işaret etmektedir. Strabon (12.570; 13.630), Helenistik Dönem coğrafyacısı Artemidoros'un Pisidia kentlerini içeren listesini aktarırken, bu liste içerisinde Termessos'a da yer vermektedir. Strabon ayrıca, Kabalialılar'ın antik kaynaklarda Solymoslular olarak adlandırıldığını ve Termessos sınırları içindeki dağın "Solymos Dağı" olarak bilindiğini belirtmektedir. Diodoros (18.45.1-5), Perdikkas'ın kardeşi Alketas ile Antigonos Monophthalmos arasında geçen mücadeleyi anlatırken, Alketas'ın Termessos'a sığındığını ifade eder. Ancak bu bağlamda Termessos'a dair ayrıntılı bir betimleme sunmaz. Ptolemaios'a göre (5.5.5), Termessos Kabalia bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca Kabalia'nın, Pamphylia'nın bir bölümünü kapsadığı da belirtilmiştir. Hierokles'in "Synekdemis" adlı eserinde (680.2), "Thermessos" adıyla anılan kent, Pamphylia eyaletine dahil edilmiştir. Ayrıca bu kayıta kentin adının yanında "Eudokia" ifadesi de geçmektedir. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, Termessos'un coğrafi konumlandırılması konusunda antik kaynaklar arasında bir görüş birliği olmadığı görülmektedir. Bu farklılıkların muhtemel nedenleri arasında kentin farklı dönemlerde farklı siyasi ya da coğrafi yapılara dahil edilmesi, adının zamanla çeşitli biçimlerde yazılmış olması ve bölgesel sınırların tarih içinde değişime uğraması sayılabilir (Çelgin, 1997a).

Termessos'un adının "-ss-" ekiyle sona ermesi, dilbilimciler tarafından yerleşimin MÖ 3. ya da 2. binyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olabileceği ve Luvi kökenli eski bir Anadolu yerleşimi olabileceği yönünde değerlendirilmiştir. Kentin erken dönem tarihine ilişkin ilk yazılı belgeler ise Hitit kaynaklarında yer almak olup, bu durum Termessos'un tarihsel süreçte MÖ II. binyıllara dek uzanan bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Yerel halkın kökeniyle ilgili olarak ise Solymler ön plana çıkmaktadır. Homeros'un İlyada destanında, Hellen savaşçısı Diomedes ile Anadolu'lu Glaukos'un savaş meydanında birbirlerine soylarını tanıttıkları sahnede, kahraman Bellerophon'tes'in efsanesi aracılığıyla Solym halkından ve onlarla yapılan mücadeleden söz edilmektedir. MÖ 9. yüzyıl ile 8. yüzyıl arasında başladığı anlaşılan Solymlerle Rhodos'tan gelen kolonilerin çatışmaları, MÖ 6. yüzyıla kadar devam etmiş olduğu düşünülmektedir (Çelgin, 1997a).

Termessos'un adı, antik kaynaklarda ilk kez Büyük İskender'in Asya seferi sırasında görülmektedir. MÖ 334 yılı sonlarında Pamphylia'daki Perge, Side ve Aspendos'u ele geçiren İskender, kışı geçirmek üzere Phrygia'ya gitmek için Pisidia'ya yönelir. Milyas'tan Phrygia'ya geçiş sağlayan ve Termessos'un hemen yakınındaki Yenice Boğazı olarak bilinen bir geçidi kullanmak ister. Termessoslular, İskender'in yaklaştığını öğrenince, boğazın iki yanındaki dağlara yerleşerek geçidi savunmaya hazırlanırlar. İskender, geçidi zorlamanın faydasız olacağını anlayınca, askerlerine kamp kurdurur. Böylece Termessoslular'ın çoğu savunma hattını terk edip kente geri döner. Bu fırsatı değerlendiren İskender, dağda kalan az sayıdaki gözcüye ani bir saldırı düzenler ve geçidi aşarak Termessos'un önüne ulaşır. Termessoslular ise arazilerinin savunma açısından son derece avantajlı topografik özelliğinden yararlanarak, İskender'e teslim olmazlar, kentlerini ve özgürlüklerini korurlar (Heberdey, 1934).

İskender'in ölümünden sonra Pisidia'nın durumu hakkında doğrudan bilgi yoktur, ancak Antigonos Monophthalmos'un bölgeyi kontrol ettiği düşünülmektedir. MÖ 321'de Triparadeisos Toplantısı'nda satraplıklar yeniden dağıtılırken Pisidia Bölgesi'nin adı geçmez, ancak Antigonos'un hem Phrygia hem Asya orduları başkomutanlığı görevini aldığı bilinmektedir. Söz konusu döneme dair Termessos ile ilişkili kent tarihinde önemli bir yer tutan Alketas'ın Termessos'a sığınması olayı dikkat çekicidir. Büyük İskender'in ölümünün ardından İskender'in generalleri (diadokhoi) arasında iktidar savaşları başlar. Bu süreçte önemli bir figür olan Alketas, İskender'in sadık generallerinden biri ve Perdikkas'ın müttefikidir. Perdikkas'ın öldürülmesinden sonra Alketas, Antigonos Monophthalmos tarafından mağlup edilir ve kaçmak zorunda kalır. MÖ 319 yılında Alketas, beraberindeki askerlerle birlikte Termessos'a sığınır. Alketas, Pisidia halkıyla güçlü bağlar kurmuş ve onlara sadık kalacaklarını vaat eder. Antigonos, Alketas'ı teslim etmeleri için Termessos'a baskı yapar, ancak kent halkı ikiye bölünür. Yaşlılar, kenti yabancı bir güç için feda etmemek adına Alketas'ı teslim etmeyi önerirken, gençler onun savunulmasını ister. Sonunda, yaşlılar gizlice bir plan yapar ve Alketas'ı teslim etmeleri için Antigonos'u ikna ederler. Plan gereği, Antigonos kent dışında birkaç gün saldırılar düzenleyip geri çekilerek gençleri kışkırtır, böylece Alketas yalnız kalır. Yaşlılar, güvenilir kişilerle birlikte Alketas'ı yakalamayı başarır, fakat Alketas düşmanlarının eline geçmemek için intihar eder. Cesedi, dikkat çekmeyecek şekilde kentin kapılarından geçirilip Antigonos'a teslim edilir. Antigonos ise Alketas'ın cesedine kötü davranıp, kokuşmaya başlayınca Phrygia'ya doğru yol alır. Termessos'un gençleri, Alketas'a büyük bir saygı göstererek onun için görkemli bir cenaze töreni düzenlerler (Özsait, 1985; Çelgin, 1997a).

Termessos'un MÖ 2. yüzyıldaki durumuna dair çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak, G. E. Bean'in 1946 yılında Ören köyünde bulduğu bir yazıt, Termessos'un Lykia Birliğiyle yaptığı bir savaşı gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu savaşın tarihi kesin olmamakla birlikte, MÖ 200 civarlarında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Savaşın nedeni ve sonucu bilinmemekle birlikte, Termessos'un Lykia Birliği gibi büyük bir federasyona karşı verdiği mücadele, şehrin askerî gücünü ve direncini göstermektedir (Bean, 1948).

MÖ 88 yılında gerçekleşen Birinci Mithradates Savaşı'nda Termessos'un Pontos Kralı'nı desteklediği düşünülmektedir. Ancak Mithradates savaşlarının ardından Roma'nın bazı yeni düzenlemeler yapmış olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda çıkarılan Lex Antonia de Termessibus yasası, kent için büyük önem taşımaktadır. Yasanın giriş kısmı ile günümüze ulaşan bir bölümünden anlaşıldığı üzere, MÖ 71 yılında Termessos ile Roma arasında dostluk ve müttefiklik ilişkisi yeniden tesis edilmiş ve kentin tam bağımsızlığı Roma tarafından tanınmıştır (Mitchell, 1994). MÖ 39 yılında Galatıa kralı Amyntas'ın yönetimi altına giren Termessos, bu siyasi bağlılığa rağmen iç işlerinde özerkliğini korumuştur. Augustus Dönemi'nde ise Roma İmparatorluğu içinde resmen bağımsız statüye sahip kentler arasında Termessos ve Sagalassos ön plana çıkmaktadır. İmparator Vespasianus döneminde (MS 69-79), Lykia ve Pamphylia eyaletlerinin birleştirilmesinin ardından Termessos, idari olarak Pamphylia bölgesine dahil edilmiştir (Heberdey, 1934).

Roma İmparatorluğu'nun en istikrarlı ve refah dolu dönemlerinden biri olan MS 2. yüzyılda birçok kentte olduğu gibi Termessos'un da kapsamlı bir kentleşme sürecinden geçtiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kent, mimari ve sosyal açıdan bir gelişim göstermiş olmalıdır. Ancak MS 3. yüzyılda imparatorluk genelinde yaşanan ağır ekonomik ve siyasi kriz, Termessos üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Nüfus kaybı, ticaret yollarındaki daralma ve genel güvenlik sorunları, kentin sosyo-ekonomik yapısında bir gerilemeye yol açmıştır. MS 4. yüzyıldan itibaren ise Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlamasıyla birlikte, kentte bir piskoposluk merkezi kurulmuştur. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Termessos, MS 5. ve 8. yüzyıllar arasında düzenlenen çeşitli konsillere piskoposlarıyla katılım göstermiştir. Bu durum, kentin geç Antik Çağ boyunca dinsel-idari bir merkez olarak önemini bir ölçüde koruduğunu göstermektedir.

5.2. Termessos Antik Kenti Yapıları

Termessos, dağlık coğrafyasına rağmen olağanüstü derecede iyi korunmuş kamu yapıları, kutsal alanlar ve mezar kompleksleriyle dikkat çeken özgün bir antik yerleşimdir. Kentteki yapılar, mimari çeşitlilikleri, işlevsel özgünlükleri ve epigrafik belgelerle desteklenen tarihsel arka planlarıyla hem arkeolojik hem de kültürel miras turizmi açısından yüksek değer taşımaktadır. Termessos'ta biri kuzeyde (Alt Gymnasion), diğeri güneyde (Üst Gymnasion) olmak üzere iki gymnasion bulunmaktadır. Gymnasion, hamam fonksiyonlarını birlikte içeren bir kompleks olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliğiyle Anadolu'daki Roma Dönemi ne ait Perge ve Aspendos kentlerindeki yapılarla

paralellik göstermektedir. Kuzey Gymnasionu, yapım evresi, mimari teknikler ve süsleme üslubuna göre Roma İmparatorluk Dönemi'ne, yaklaşık MS 2. yüzyıl civarına tarihlenmektedir (Yegül, 1992). Günümüzde Üst Gymnasion olarak da adlandırılan Güney Gymnasionu Termessos'un surlarla çevrili ana yerleşim alanında, tiyatro ve agora gibi yapılarla aynı bölgede konumlanmaktadır. Yapıdan günümüze çok az kalıntı ulaşabilmiştir. Bitki örtüsü ve yıkıntılar net biçimde görülmesini zorlaştırmaktadır. Yapı, düzleştirilmiş bir teras üzerine kuruludur ve tipik Hellenistik Dönem özellikleri taşır. Yapının içinde ephebos (genç vatandaş adayları) listeleri, sporcu adları ve galiplerin yazıldığı yazıtlar yer almaktadır (Çelgin, 1997b).

Kentin en etkileyici yapılarından biri ise, yaklaşık 1050 metre rakımda yer alan Termessos Tiyatrosu'dur. Termessos tiyatrosu, Hellenistik Dönem tiyatrolarının genel özelliklerini taşısa da Roma Dönemi'nde bazı eklemelere maruz kalmıştır. Tiyatro, doğal yamaca yaslanarak inşa edilmiş olup bu yönüyle tipik bir Hellenistik tiyatro örneğidir. Tek diazoma ile ayrılan cavea bölümünün alt kısmında on altı, üst kısmında ise sekiz oturma kademesi sıralanmaktadır. Yaklaşık 4.000-5.000 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu tahmin edilmektedir (Bean, 1997). Ayrıca tiyatronun cavea bölümündeki oturma sıraları üzerindeki yer belirleme (topos) yazıtları dikkat çekmektedir. "ὄρεόν λατῶν" biçinde açık ya da "OP AA", "OPPE AA" biçimlerinde sadece kısaltma olarak yan yana görülen bu ifadeler atölyelerde çalışan usta yahut zanaatkarları simgelemektedir. Bir lonca halinde örgütlendikleri anlaşılan bu usta ya da zanaatkarlar, tiyatrodaki devamlı bir şekilde topluca oturmuş ve yerlerini belirlemek üzere, meslek adlarını oturma sıraları üzerine yazmış olmalıdırlar.

Termessos kentinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda, kente ait dört nekropol alanı tespit edilmiştir. Bu alanlar, kentin farklı yönlerine yayılmış olup, topografik koşullara ve kentsel planlamaya bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Nekropollerde kullanılan mezar tipleri hem mimari hem de tipolojik açıdan dikkat çekmektedir. Mezar mimarisi açısından kentte serbest duran lahitler, kayaya oyulmuş khamosorionlar, niş biçimli kaya mezarları, taşınabilir veya oyulmuş ostotekler, aedícula tarzı anıt mezarlar ve arcosolium gibi çeşitlilik gösteren formlar belgelenmiştir. Özellikle doğu ve batı nekropolislerinde hem mezar yoğunluğu hem de tipolojik çeşitlilik dikkat çekmektedir. (Çelgin, 1990).

Termessos'ta yapılan arkeolojik çalışmalar, kentte en az yedi ayrı tapınak yapısının varlığını ortaya koymuştur. Bu tapınaklar hem mimari planları hem de kültüre dair epigrafik bulgular açısından farklılık göstermekte ve kentin dinsel çeşitliliğine dair ipuçları sunmaktadır. Kentteki tapınaklar, genellikle kentin merkezine ya da yüksek noktalara konumlanmış, kutsal alanlarla ilişkili olarak düzenlenmiştir. Aralarında hem Korinth hem de İon düzeninde yapılmış örnekler bulunmaktadır. Kentteki en belirgin örneklerden biri, Zeus Solymeus kültüne ait olduğu düşünülen tapınaktır. Yerel tanrı olarak tapınım gören Zeus Solymeus'un, hem yazıtlarda sıkça anılması hem de tapınağın anıtsal nitelikleri bu yapının merkezi önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Artemis'e adanmış iki ayrı tapınağın varlığı hem epigrafik hem de mimari bağlamda kesinlik kazanmıştır. Bu tapınaklardan biri, Bouleuterion-Odeion yapısının hemen güneydoğusunda, kentin merkezî bir noktasındadır ve üzerinde yerinde korunmuş bir yazıt yer almaktadır. Korinth düzeninde ve prostylos planlı bu tapınak, ön cephesindeki dört sütunla dikkat çeker. Diğeri ise, Termessos'un en sağlam korunmuş tapınaklarından biridir. Kent merkezinin dışında nekropolis yakınında yer alan yapı İon düzeninde, yaklaşık 8 m genişliğinde cellaya sahip, peripteros planlıdır (Büyükkolancı, 1996).

5.3. Termessos Yazıtlarının Anlatı Değeri

Termessos, barındırdığı epigrafik çeşitlilik açısından Anadolu'daki antik kentler arasında önemli bir konuma sahiptir. Kentin nekropolis alanlarında, sütunlu caddesinde ve gymnasion, tapınak gibi yapılarında yer alan çok sayıda yazıt anıtsal yapıların belgelenmesini sağlarken bireysel kimliklerin, toplumsal rollerin ve dini pratiklerin de görünür kılınmasını da mümkün kılmaktadır. Yazıtların büyük oranda yerinde korunmuş olması ise, ziyaretçinin yazıtla doğrudan temas kurmasını ve onu fiziksel çevresiyle birlikte anlamlandırmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, epigrafik verilerin profesyonel turist rehberleri tarafından anlatı biçimlerine entegre edilmesi, ziyaretçi deneyimini niteliksel olarak dönüştürebilecek bir adımdır. Termessos yazıtları, içerdiği temalar ve anlatı potansiyeli üzerinden rehberlik pratiğiyle ilişkilendirilerek özgün sunum biçimlerine zemin hazırlamaktadır.

Geleneksel arkeolojik rehberlik uygulamalarında nekropolis alanları, genellikle tanımsal ve yapısal bir çerçeve içinde ele alınmaktadır. Bu tür anlatılarda nekropolis, etimolojik kökeniyle birlikte ölümler şehri (Grekçe: nekropolis/νεκρόπολις) olarak tanımlanmakta, ardından alanın kullanım amacı, kent dışına yerleşme nedeni ve

tipolojik çeşitliliği üzerinde durulmaktadır. Rehberler, mezar mimarisine ilişkin lahit, kaya mezarı, tonozlu mezar gibi sınıflandırmalara yer vererek mimari biçimlenme, tarihsel dönem farklılıkları ve yapım teknikleri hakkında bilgi sunmaktadır. Nekropolisin “kimlere ait olduğu” sorusu yerine, “hangi dönemde hangi mezar tipi kullanıldığı” sorusu ön plandadır. “Bu mezar tipolojisi seçkin sınıfa aittir” gibi genellemelerle ziyaretçiye yapının sosyo-ekonomik konumu sezdirilse de mezarı yaptıran birey ya da topluluğa dair özgün bir bilgi çoğunlukla sunulmamaktadır. Bu klasik yaklaşım, ziyaretçinin tarihi alanla kurduğu ilişkiyi daha çok görsel ve bilişsel düzeyde şekillendirmektedir. Mezarlık alanı bir “bilgi nesnesi” olarak konumlanmakta, ziyaretçi ise çoğu zaman pasif bir gözlemci olarak kalmaktadır. Epigrafik belgeler anlatıya dahil edildiğinde ise nekropolis ölü gömme alanı olmaktan çıkarak bireysel seslerin, toplumsal düzenin ve kültürel değerlerin izlerini taşıyan bir hafıza mekânına dönüşür. Mezar yazıtları aracılığıyla mekânın duygusal ve hukuki katmanları da görünür hale gelir. Yazıtlar, kimin defnedildiğini, kime ait olduğunu, kimin tarafından yaptırıldığını ve hatta kimin defnedilemeyeceğini bildirerek mezar mekânını bir tür sosyal aidiyet belgesine dönüştürür. Her yazıt, bir bireyin yaşamına, ailesine, toplumsal konumuna ya da dini inançlarına dair somut bir tanıklık sunar. Bu metinler aracılığıyla kişisel yaşam öykülerini, aile ilişkilerini, mülkiyet haklarını ve toplumsal aidiyet biçimlerini görünür kılar (Meyer, 1990; Keegan, 2013).

Termessos antik kenti mezar yazıtları örnekleri üzerinden, ziyaretçilere bireylerin yaşamına dair bilgiler sunmak ve antik toplumun ölüm sonrası dünyaya bakışını anlatmak mümkündür. Nekropolis alanında yürütülecek bir epigrafi temelli gezi kapsamında, yazıtlar aracılığıyla yerel isimler, aile bağları, meslekler gibi basit anlatıların dışında toplumsal statü, özgürlük durumu, kadınların temsili ve mezar hukukuna dair dikkat çekici anlatılar geliştirilebilir. Ziyaretçiler için dikkat çekici olabilecek unsurlardan biri, antik dönemde kadınların mezar sahipliği ve düzenleyiciliği konusundaki etkin rolleri olabilir. Termessos kentinde bu konuya ilişkin örnek teşkil edebilecek mezar yazıtlarına rastlanmaktadır. Aurelia Doris yazıtında mezarın kendisine ait olduğunu, başkasının gömülmesinin yasakladığını belirtmiştir (TAM III, no. 423). Aurelia Ge ise mezarını kendisi için değil, vaktinden önce ölen oğlu için yaptırmıştır (TAM III, no. 385). Dikkat çekici örneklerden biri de Aurelia Athenais’e aittir. Athenais, hem kendisi hem de oğlu Marcus Aurelius Attaleus için mezar yaptırmış ve yazıtta “çocuklarının yasal temsilcisi” olarak tanımlanmıştır (SEG 41, no. 1270). Bu ifade, kadını anneliğin yanında vasilik ve mülkiyet temsili açısından da etkin bir sosyal figür olduğunu göstermektedir. Bu tür yazıtlar aracılığıyla, ziyaretçiye antik dünyada kadınların sosyal ve hukuki temsilleri hakkında bilgiler aktarılabilir.

Termessos nekropolünde yer alan bazı yazıtlar, özgürlüğünü kazanmış bireylerin sosyal görünürlüklerinin mekânda da izlenebileceğini ortaya koymaktadır. Kentteki Aurēlia Paramouriane, Nanelis’in azatlısı Aurelius Agorastos hem kendisi hem de kızı Aurelia Zoe için bir mezar yaptırmıştır (TAM III, 228). Bu ve benzeri yazıtlar, “azatlı” (Grekçe: apeleutheros/ἀπελευθερος) olarak tanımlanan bireylerin, yani eski kölelerin, nasıl özgürleştirildiklerine, mezar sahibi olma haklarına ve neden eski efendilerinin adını yazıtlarda anmaya devam ettiklerine dair ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda ziyaretçiye, özgürlüğüne kavuşmuş bireylerin hem hukuki hem de toplumsal statülerine dair anlatılar geliştirme imkânı sağlar. Son olarak mezar yazıtları, mezar hakkının ihlali durumunda uygulanacak cezalara dair bilgiler de içerir. Bazı yazıtlarda, mezarın izinsiz kullanımı halinde cezanın doğrudan Zeus Solymeus’a ödeneceği (Grekçe: ekteisei Dii Solyme / ἐκτείσει Διὶ Σολυμῆϊ) belirtilir (TAM III, 598) ya da cezanın “en kutsal kasa”ya (Grekçe: tō hierōtatō tameiō / τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ) ödenmesi gerektiği vurgulanır (TAM III, no. 521). Bu da mezarların hem dini hem de kentsel düzenle ilgili kurumlar tarafından denetlendiğini göstermektedir. Daha da dikkat çekici olan ise, bazı yazıtlarda mezar hakkını ihlal eden kişilerin spesifik suçlarla ilişkilendirilmesidir. Bazı yazıtlarda mezar soygunculuğu ifade eden tymbōrykhia (Grekçe: tymbōrykhia / τυμβωρυχία) terimine yer verilmiştir (SEG 41, no. 1270; no. 598). Ayrıca ölümlere karşı yapılan saygısızlık suçu (Grekçe: pros tous katoichomenous asebeia / πρὸς τοὺς κατοικομένους ἀσεβεία) da bu ceza hükümleri arasındadır. Bu tür ifadeler, mezar alanının mülk olması ötesinde, kutsal ve dokunulmaz bir alan olarak da değerlendirildiğini ortaya koyar. Tüm bu ifadeler üzerinden ziyaretçiye, antik dönemde mezarların kutsal ve hukuki statüye sahip alanlar da olduğu anlatılabilir.

Termessos’un Sütunlu Caddesi, kent belleğinin kamusal biçimde sergilendiği bir sosyal hafıza alanı olarak değerlendirilebilir. Cadde boyunca sıralanan onurlandırma yazıtları, bireylerin kamusal rollerini, toplumsal katkılarını ve değer gördükleri erdemleri görünür kılar. Bu yazıtlar, kentin siyasal yapısı, yurttaşlık ideali, toplumsal hiyerarşisi ve kimlik politikaları hakkında ipuçları sunar. Yazıtlar aracılığıyla Termessos halkının hangi eylemleri ödüllendirdiği, kimleri hatırlamak istediği ve toplumsal değerlerini nasıl tanımladığı gözlemlenebilir. Bu özellikleriyle cadde, kültür turizmi kapsamında bir ziyaret deneyiminde epigrafik anlatının mekâna bağlı olarak kurgulanabileceği bir rota

sunmaktadır. Termessos kentindeki seçkinlerin kent yaşamına katkıları, idari veya dinî görevlerle sınırlı kalmamış, kamusal alana yönelik maddi bağışlarla da vücut bulmuştur. Bu tür katkılar, antik dünyada euergetizm (Grekçe: euergetismos / εὐεργετισμός - hayırsever yurttaşlık) anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Zira hayırseverlik ancak kamu önünde tanındığında gerçek bir toplumsal anlam kazanır (Veyne, 1990). Bu doğrultuda ziyaretçiye, özellikle tahıl kıtlığı gibi kriz dönemlerinde kent halkı lehine bağış yapan bireylerin onurlandırıldığı yazıtlar üzerinden bu pratik anlatılabilir. Sütunlu Cadde’de yer alan “Solymoslular” tarafından onurlandırılan Onoratos’a ait yazıt üzerinden ziyaretçinin dikkati çekilebilir. Şiirsel formda kazınmış yazıtta, Onoratos’un kent halkı için sınırsız tahıl temin ettiği ve bunu bir defalık değil, ömür boyu gerçekleştirdiği ifade edilir. Ayrıca bu onurlandırma yazıtı, kent seçkinlerinin prestij ve görünürlük arayışıyla birlikte, kriz anlarında toplumun bütünlüğünü muhafaza eden işlevsel bir mekanizma olarak da nitelendirilebilir (Zuiderhoek, 2009). Yazıtta kıtlığın “denize kadar sürüldüğü” ifadesi geçmektedir. Bu ifade bir eylemle beraber bir kahramanlık biçimini simgeler ve bu şekilde de aktarılabilir. Dolayısıyla antik dünyada yaşamış bir bireyin toplum için yaptığı özveri, günümüz izleyicisi tarafından da evrensel bir değer olarak algılanabilir. Caddede yer almayan başka bir yazıtta Dionysos sanatçıları tarafından onurlandırılan Atalante, hayırseverliğin toplumsal takdirle nasıl karşılandığını gösteren dikkate değer bir örnektir. Yazıtta göre, Atalante, kent halkı için kıtlık döneminde mısır arzı sağlamıştır. Dolayısıyla bu yazıt da anlatıya eklenerek kadın bir figürün de sosyal bir krizde çözüm üretici olarak öne çıkmasına vurgu yapılarak euergetizm pratiğinin cinsiyet sınırlarını aşabileceği de anlatılabilir. Örnek olarak verilebilecek bir başka yazıtta ise Termessos halkının Marcus Aurelius Hekebolios ve aynı adı taşıyan oğluna gösterdiği onuru kayıt altına alır. Halk, vatanları için krallarınkinden daha büyük ve daha adil işler yapan bu iki yurttaş için altından heykeller diktiklerini bildirir. Bu tür anıtsal yazıtlar kişisel başarıları ve toplum için örnek teşkil eden ahlaki davranış biçimlerinin de kamusal hafızaya işlenmesini sağlamaktadır (Woolf, 1996). Bu tür metinler, günümüz ziyaretçisine de evrensel ahlaki kavramlar üzerinden seslenebilir. Bugün bir okul binasına ya da bir vakfa verilen isim nasıl bir iyiliği yaşıyorsa, antik dünyada da yazıtın aynı işlevi yerine getirdiği gösterilerek günümüz ile bağlantı kurması sağlanabilir.

Termessos antik kentinin sosyal topografyasında gymnasion yapıları da hem eğitsel hem de toplumsal işlevleriyle anlatı bütünlüğü açısından önemli bir yere sahiptir. Gymnasionlar, gençlerin eğitim aldığı alanlar olarak yurttaşlık bilincinin inşa edildiği, sporun, eğitimin, törensel pratiklerin ve kolektif onurlandırmanın da iç içe geçtiği çok işlevli mekânlardı. Gymnasionların bu karakteri özellikle Yukarı Gymnasion örneği üzerinden yazıtların sağlamış olduğu bilgilerle mekânsal anlatılar üzerinden ziyaretçiye sunulabilir. Termessos’un surlarla çevrili ana yerleşim bölgesinde yer alan Yukarı Gymnasion olarak adlandırılan alanın gymnasion olarak tanımlanmasını sağlayan doğrudan kanıt, üzerinde Marcus Aurelius Oplisianos’un zaferini kaydeden bir heykel kaidesidir. Yazıt atletin başarısını ve o başarının sahnesini de içermektedir. “Gymnasion” ibaresinin taş üzerinde yer alması, mekânın kimliğini doğrulamaktadır. Dolayısıyla mekân ile mekânı bir hafıza, onur ve kimlik alanına dönüştüren yazıtın birlikte anlatılması ziyaretçiye geçmişteki toplumsal değerlerin nasıl mekâna kazındığını ve bugün de nasıl yeniden anlamlandırılabilirliğini gösterilebilir. Çünkü aynı yazıt “Simonides oğlu Apollonios’un cömertliğinden düzenlenen yetişkinler arası güreş yarışmasını kazanmıştır” şeklinde devam etmektedir. Yazıt, kazanan güreşçi ve yarışmanın sponsorunu ve cömertliğini de kaydetmektedir. Bir sporcunun başarısının bu şekilde bir yazıtla ölümsüzleştirilmesi, günümüzde karşımıza çıkan birçok onurlandırma pratiğiyle doğrudan paralellik gösterir. Okul binalarındaki başarı panoları, stadyum girişlerinde sergilenen sporcu büstleri ya da bir sponsor katkısıyla gerçekleştirilen spor etkinliklerinin söz konusu sponsorun adıyla anılması gibi pratikler antik dönemle kıyaslandığında benzerlik taşır. Böylece bu tür epigrafik belgeler, ziyaretçiye geçmişteki onurlandırma biçimlerinin bugünkü toplumda da sürdüğünü fark ettirerek tarihi süreklilik duygusunu güçlendirir. Benzer biçimde, alandaki zafer kazanan Ephebos’ların (TAM III, no. 213) ve çeşitli yarışlarda zafer kazanmış sporcuların (TAM III, no. 199) listeleri de anlatıya dâhil edilerek gymnasion yapılarının eğitim dışında kamusal tanıklığın, gösterinin ve kent kimliğinin süreklilik içinde yeniden üretildiği bir sahne olarak anlatılabilir. Ayrıca yazıtların bulunduğu noktaların genellikle agora ile bağlantılı doğu ve batı yönlerinde yoğunlaştığına ziyaretçinin dikkati çekilerek gymnasion’un içe dönük bir eğitim alanı olmadığı, kamusal hayatla bütünleşen bir mekânı olduğu da aktarılabilir.

Antik kentlerde dini pratiklerin gerçekleştirildiği kutsal alanlar olan tapınak yapıları kolektif kimliğin ve toplumsal değerlerin mekânsal olarak temsil edildiği anlatı merkezleridir. Termessos’ta Artemis kültüne adanmış tapınaklar, bu anlatının epigrafik düzlemde izlenebildiği örneklerden biridir. Yazıtlarda yer alan veriler, tapınakların mimari formlarıyla birlikte onları var eden toplumsal ilişkiler ağını da aydınlatmaktadır. Kentteki Artemis tapınağı olduğu düşünülen yapının (N4) yazıtı tanrıçaya ithafı belirtirken, bu yapının inşasında emeği geçen yurttaşların adlarını da

kayda geçmiştir. Yazıttan anlaşıldığı üzere, tapınak Aurelia (H)armasta adlı bir kadın tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak bu bireysel bir hayır işi olmayıp kuşaklar arası bir adak zincirinin yerine getirilmesidir. Yapı, Harmasta'nın dedesi Teimokrates'in adadığı bir vaadin sonucunda, onun torunu tarafından gerçekleştirilmiş, hem eşi Tiberius (H)oples'in maddi desteğiyle, hem de annesi Aurelia Padamuriane Nanelis'in süsleme katkılarıyla tamamlanmıştır. Böylece, yazıt üç kuşak kadını ve onların dini bağlarını mimari bir hafızaya dönüştürür. Bahsi geçen bireyler arasında İmparator Kültü Rahibesi gibi unvanların bulunması, tapınağın hem yerel hem de imparatorluk düzeyindeki inanç sistemlerinde nasıl konumlandığını da göstermektedir. Ziyaretçiye bu yazıt aktarıldığında, bir taş yapı olarak içinde yaşayan, adakta bulunan, bağışta bulunan insanlarla dolu bir anlatı deneyimi sunulmuş olmaktadır. Bu tür yazıtlar, tapınağı dinsel hafıza mekânı olarak da konumlandırmaktadır (Çelgin, 2002).

Bu örnekler göstermektedir ki, Termessos'taki epigrafik belgeler geçmişin sesini bugüne taşıyan güçlü anlatı araçlarıdır. Yazıtlar aracılığıyla ziyaretçiye sunulan tarihsel bilgiler, bireysel yaşam öyküleri, sosyal roller, inanç sistemleri ve kamusal değerler üzerinden daha derinlikli ve empatik bir deneyime dönüşebilir. Profesyonel turist rehberleri için bu metinler, standart anlatıların ötesine geçerek, mekâna özgü ve insani temalara dayalı özgün kurgular geliştirme olanağı sunmaktadır.

6. Tartışma

Bu çalışmada, antik çağlardan günümüze ulaşan epigrafik mirasın kültürel miras turizmi bağlamındaki potansiyelini çok yönlü bir yaklaşımla incelenmiştir. Yapılan değerlendirmelerde Türkiye'de çoğunlukla teknik uzmanlıkla sınırlı kalan yazıt sunumlarının işlevsel hale getirilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Kültürel miras alanlarında ziyaretçilerin geçmişle bilgi aktarımı üzerinden kurdukları baği duygular aracılığıyla derinleştirmeleri, anlamlı ve kalıcı bir deneyim açısından önem arz etmektedir. Bu duygusal temas kurulmadığında, anlatılar ziyaretçide mesafeli ve yüzeysel bir izlenim bırakmakla sınırlı kalmaktadır. Oysa etkileyici bir kültürel deneyim, ziyaretçinin zihnine ve hislerine de hitap eden sunumlarla mümkün olmaktadır (Watson, 2018). Özellikle kültürel miras turizmi bağlamında, yazıtların tematik içeriğiyle ve mekânsal yerleşimleriyle birlikte ele alınması, ziyaretçilerin hem düşünsel hem de duygusal düzeyde daha yoğun bir etkileşim kurmalarına olanak tanımaktadır.

Tarihi bilgi aktaran birer belge olmanın ötesinde yazıtlar bireylerin yaşam öykülerini, toplumsal ilişkilerini ve gündelik pratiklerini de görünür kılan anlatı unsurlarıdır (MacMullen, 1982). Araştırmacının bulguları, epigrafinin birincil kaynak niteliği sayesinde tarihi mekânları kişiselleştirme, sahileştirme ve duygularla ilişkilendirme gibi eşsiz katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede epigrafi, salt arkeolojik ya da filolojik bir inceleme nesnesi kalmayıp geçmiş bireyler üzerinden anlatan ve tarihsel hafızayı mekânda somutlaştıran kültürel bir araç işlevi görmektedir. Bu bağlamda, epigrafik materyalin kişisel anlatılarla desteklenmesi, hikâyeleştirme teknikleriyle sunulması ve dijital araçlarla ziyaretçiye aktarılması durumunda, geçmişle kurulan bağın derinleştiğini ve yazıtların sergilenen nesneler olmaktan çıkarak hissedilen, yaşatılan ve paylaşılabilen kültürel anlatılara dönüşmektedir.

Termessos Antik Kenti özelinde yapılan bu çalışma, özellikle nekropolis alanındaki mezar yazıtlarının, ölenlerin kimlikleri, sosyal statüleri ve yaşam felsefeleri üzerinden nasıl güçlü ve kişisel anlatılar sunabileceğini somutlaştırmıştır (Oliver, 2000). Aurelia Doris ve Aurelia Ge gibi bireylerin yazıtları aracılığıyla antik Termessos'un sosyal yapısı, aile bağları ve dini inançları hakkında bir anlayış kazanılması duygusal ve insani miras alanı olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Sütunlu Caddedeki onurlandırma yazıtları kent belleğinin kolektif hafızasının, Gymnasion yazıtları ise sporun, eğitimin ve yurttaşlık ideolojisinin iç içe geçtiği sosyal pratiklerin tanığı olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, epigrafik verilerin turistik rotalara entegre edilerek, ziyaretçilere standart tarihsel kronolojilerle birlikte daha kişisel ve bağlamsal bir deneyim sunma potansiyelini ortaya konulmuştur. Ayrıca epigrafik materyalin kültürel turizme entegrasyonu konusunda bazı temel sorunların sürdüğü tespit edilmiştir. Yazıtların sergilenme biçimi çoğu zaman bağlamsız ve yüzeysel kalmakta, anlatı dili uzmanlık alanına sıkışmakta ve farklı ziyaretçi gruplarına hitap eden anlatı düzeyleri yeterince geliştirilememektedir. Bu durum, yazıtların ziyaretçiyle kurabileceği anlamlı bağların kopmasına ve potansiyellerinin tam olarak kullanılamamasına neden olmaktadır. Ayrıca müze ve arkeolojik alanlardaki sergileme düzenlemelerinde epigrafik nesnelerin bütüncül bir anlatı kurgusuna dâhil edilmemesi, onların görülen objelere dönüşmesine yol açmaktadır.

Çalışmanın literatüre ve uygulamaya sunduğu perspektiflerden biri de epigrafi temelli kültür turizminin ziyaretçi deneyimi bağlamında nasıl zenginleştirilebileceğini somut uygulamalar üzerinden ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda, epigrafik materyalin merkeze alındığı Atina Epigrafi Müzesi, Roma'daki Galleria Lapidaria ve Tomar

Sinagogu gibi uluslararası düzeydeki müzecilik uygulamaları ile tematik sergileme projeleri kapsamında değerlendirilmiştir. Rodà'nın (2012) yaklaşımıyla paralel olarak epigrafik verinin uzmanlık alanı dışındaki geniş kitlelere ulaştırılmasında karşılaşılan iletişim güçlüklerine dikkat çekerek; yazıtların dijital teknolojiler, etkileşimli sunumlar ve tematik kürasyonlarla desteklenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu örnekler, taş yapıların anonimliğini kıran hikâyeleştirme tekniklerinin ve toplumsal bağlamı ön plana çıkaran yorumlama stratejilerinin, epigrafik mirası arkeolojik bir nesne olmaktan çıkarıp ziyaretçi deneyimini dönüştüren yaşayan birer medya unsuruna dönüştürdüğünü göstermektedir.

Bu çalışma, literatürde genellikle arkeolojik birer veri kaynağı olarak konumlandırılan epigrafik mirasın anlatsal değeri ve kültürel mirasın yorumlamasını turizm açısından metodolojik olarak bütünleştiren disiplinlerarası bir yaklaşıma sahiptir. Taşın üzerindeki teknik ve soyut yazıt verilerini somut mekân coğrafyasıyla birleştiren bu yaklaşım, ziyaretçi deneyimini duygusal ve bilişsel düzeyde zenginleştirecek yeni bir anlatı potansiyeli ortaya koymaktadır.

7. Sonuç ve Öneriler

Antik çağlardan günümüze ulaşan epigrafik miras, kültürel mirasın yeniden yorumlanması ve ziyaretçiye anlamlı biçimde sunulması açısından güçlü ve çoğu zaman göz ardı edilen bir anlatı aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak yazıtların içeriği, biçimi ve yerleşimiyle kurduğu ilişkiler, mekânda çok katmanlı anlatılar üretmeye olanak tanımaktadır. Bu bağlamda epigrafi biliminin kültürel miras turizmine entegrasyonunu ziyaretçi deneyimini zenginleştirme, mirasın korunmasına katkı sağlama açısından potansiyelinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Epigrafi temelli kültürel miras turizminin geliştirilmesi için şu öneriler sunulabilir:

- Turist rehberlerinin anlatılarında yazıtlar bilgi aktarımıyla beraber ziyaretçilerin geçmişle empati kurmasını sağlayan anlatı öğeleri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda epigrafi temelli rehberlik anlatıları, yazıtların kişisel yaşam öyküleriyle bütünleştirilerek görsel desteklerle bağlamın zenginleştirilmesi ve ziyaretçinin aktif katılımının teşvik edilebilir.
- Özel ilgi turları, genel kültürel içerikle beraber özel ilgi alanları üzerinden ziyaretçilere çok daha anlamlı ve kişiselleştirilmiş deneyimler sağlamaktadır (Novelli, 2005). Epigrafi temelli geliştirilen özel ilgi turları, ziyaretçilerin belirli konulara yönelik derin merakını kültürel bir deneyime dönüştürme açısından potansiyele sahiptir. Tematik turlar, tarihî bilgiyle birlikte sıra ziyaretçilerin geçmişle bireysel ve duygusal bağlar kurmasına da imkân tanımaktadır. Bu tür turlar, genel turist profili yerine özel ilgiye sahip hedef kitlelere hitap ederek daha anlamlı, katılımcı ve hafızada kalıcı deneyimler üretmektedir. Termessos örneğinde olduğu gibi, nekropolis alanlarında bulunan mezar kitabeleri, onurlandırma yazıtları ve toplumsal statüye dair epigrafik belgeler, bu tür hikâye temelli rotalar için güçlü bir anlatı zemini oluşturmaktadır.
- Antik kentlerde ve müzelerde sergilenen yazıtlar için QR kodlar ve interaktif kiosklar aracılığıyla çok dilli ve bağlamsal bilgilerin sunulması teşvik edilebilir. Bu uygulamalar, ziyaretçinin kendi hızında ve ilgi alanına göre bilgiye ulaşmasını sağlayabilir. Artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) uygulamalarının müzelerde kullanımı üzerine yapılan araştırmalar, bu teknolojilerin ziyaretçilerin mekânsal algısını güçlendirdiğini ve sergileri çok duyulu deneyimlere dönüştürmektedir (Gong vd., 2022). Dolayısıyla AR/VR uygulamaları, mobil uygulamalar gibi dijital araçlar aracılığıyla yazıtlar çok duyulu bir deneyime dönüştürülebilir (Ramírez-Sánchez vd., 2016). Bu sayede yazıtlar izlenebilir, dinlenebilir ve deneyimlenebilir hale gelebilir. Bu durum, özellikle genç ziyaretçilerin ilgisini artırabilir.
- Yazıtlar bilimsel ve bilgilendirme panolarıyla dağınık sergilenmek yerine taşıdıkları temalara odaklanan rotalarla sunulabilir. Epigrafik koleksiyonların tematik bütünlük içinde, bağlamsal anlatılarla birlikte ve dijital araçlarla desteklenerek sergilenmesi, müze deneyiminin kalitesini artırabilir.
- Önerilen epigrafi temelli sunum tekniklerinin ziyaretçi memnuniyeti, bilgi edinme düzeyi ve deneyim kalitesi üzerindeki etkilerini nicel ve nitel yöntemlerle inceleyen ampirik araştırmalar yapılabilir.
- Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı coğrafi bölgelerdeki antik kentlerin yazıt korpusları da analize dahil edilerek, kültürel miras turizmi literatürü için daha kapsamlı ve epigrafi temelli genel bir anlatı tipolojisi geliştirilebilir.

Sonuç olarak, epigrafi, kültürel mirasın yeniden yorumlanması ve ziyaretçiye anlamlı biçimde sunulması açısından güçlü ve çoğu zaman göz ardı edilen bir anlatı aracıdır. Yazıtların içeriği, biçimi ve yerleşimiyle kurduğu ilişkiler, mekânda çok katmanlı anlatılar üretmeye olanak tanır.

Kaynakça

- Addison A. (2000). Emerging trends in virtual heritage. *IEEE Multimedia*, 7 (2), 22-25. <https://doi.org/10.1109/93.848421>
- Aytekin, E. Türkoğlu, A. Cankurtaran, M. Bilge, B. (2025). The Effect of Tourist Guides' Storytelling Performances on TourSatisfaction: An Application on Tourists Visiting the Ancient City of Ephesus. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS)*, 8 (2): 808-826. <https://doi.org/10.53353/atrss.1660986>
- Bean, G. E. (1948). Notes and Inscriptions form Lycia. *JHS*, LXVIII, 46-56.
- Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S. ve Gain, J. (2018). A survey of augmented, virtual, and mixed reality for cultural heritage. *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 11(2), 1-36. <https://doi.org/10.1145/3145534>
- Bodel, J. (2001). Epigraphy and the Ancient Historian. J. Bodel (ed.). in: *Epigraphic Evidence: Ancient History from Inscriptions*. (1-56). Routledge.
- Bodel, J. (2023). Epigraphic Culture and The Epigraphic Mode. R. R. Benefiel and C. M. Keesling (eds.). in: *Inscriptions and The Epigraphic Habit: The Epigraphic Cultures of Greece, Rome, and Beyond*. (pp. 1-44). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004683129_002
- Büyükkolancı, M. (1996). *Pisidia bölgesi tapınak mimarisi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Chan, C. S., Shek, K. F., Lu, Y., & Wong, S. Y. (2025). Narratives come alive: enhancing cultural heritage experiences through sensorial narrative-based guiding tours. *Journal of Heritage Tourism*, 20(4), 487–507. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2025.2478837>
- Čovan, M. (2018). Význam epigrafie pre kultúrne dejiny. Importance of Epigraphy to Cultural History. *Kultúrne dejiny*, 9(2), 5-29.
- Creswell, F. W. ve Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (4th ed.)*. SAGE Publications.
- Çelgin, A. V. (1990). *Termessos Kenti Nekropol'leri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çelgin, A. V. (1997a). *Termessos Tarihi*. İstanbul.
- Çelgin, A. V. (1997b). Termessos Gymnasionları: Yazıtların Işığında Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler. *Arkeoloji Dergisi*, 5, 111-144.
- Çelgin, A. V. (2002). Termessos'taki Artemis Tapınakları. Epigrafik Verilere Göre Genel bir Değerlendirme. *Anatolian Research*, 16, 87-114. <https://izlik.org/JA88NU28LB>
- Economou, M. ve Meintani, N. (2011). *Promising beginning? Evaluating museum mobile phone apps*. Rethinking Technology in Museums 2011. Emerging experiences, University of Limeri, Limerick, Ireland.
- Fratini, P. (2022). Narrating epigraphy in the sites of the ancient city: a digital project for the epigraphic landscape of Athens. *Historika*, 12, 435-449. <https://doi.org/10.13135/2039-4985/7865>
- Gentry, K. ve Smith, L. (2019). Critical heritage studies and the legacies of the late-twentieth century heritage canon. *International Journal of Heritage Studies*, 25(11), 1148-1168. <https://doi.org/10.1080/13527258.2019.1570964>
- Gong, Z., Wang, R., and Xia, G. (2022). AR as a tool for engaging museum experience: a case study on Chinese art pieces. *Digital*, 2(1): 33-45. <https://doi.org/10.3390/digital2010002>

- Gönül, E. (2025). Digital Narratives of Heritage Tourism Experience: A Netnographic Approach. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 20(80), 536-558. <https://doi.org/10.19168/jyasar.1651512>
- Graham, B. J. ve Howard, P. (2008). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate Publishing.
- Gutzwiller, J. K. (1998). *Poetic Garlands: Hellenistic Epigrams in Context*. University of California Press.
- Hall, C. M. ve Zeppel, H. (1990). Cultural and heritage tourism: The new grand tour?. *Historic Environment*, 7(3/4), 86-99. <https://doi.org/10.3316/informit.870765828978406>
- Harrison, R. (2013). *Heritage: Critical Approaches*. Routledge.
- Heberdey, R. (1934). *Termessos*. RE V. A1. 732-778.
- Howard, P. (2003). *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. A&C Black.
- Isnart, C. (2023). Written Remains: Materiality and the Religious Heritage Complex of the Jewish Portuguese Past. *Religions*, 14(12), 1504. <https://doi.org/10.3390/rel14121504>
- Jokilehto, J. (2006). Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context. *City & Time*, 2(1), 1-16.
- Keegan, P. (2013). Reading Epigraphic Culture, Writing Funerary Space in the Roman City. G. Sears, P. Keegan and R. Laurence (eds.). in: *Written Space in the Latin West, 200 BC to AD 300* (pp. 49-64). Bloomsbury.
- Kürkçü M. (2016). Yeni Bulgular Işığında Termessos Şehirciliğine İlişkin Değerlendirmeler. *Cedrus*, 4, 127-138. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS/201609>
- Labadi, S. (2013). *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. AltaMira Press.
- Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985) *Naturalistic Inquiry*. SAGE.
- MacMullen, R. (1982). The Epigraphic Habit in the Roman Empire. *The American Journal of Philology*, 103(3), 233-246. <https://doi.org/10.2307/294470>
- McLean, B. H. (2002). *An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great down to the Reign of Constantine (323 B.C.-A.D. 337)*. The University of Michigan Press.
- Merryman, J. H. (2005). *Cultural Property Internationalism*. Cambridge University Press
- Meyer, E. A. (1990). Explaining the epigraphic habit in the Roman Empire: The evidence of epitaphs. *Journal of Roman Studies*, 80, 74-96. <https://doi.org/10.2307/300281>
- Mitchell, S. (1994). Termessos, King Amyntas and the War with the Sandaliotai. A New inscription from Pisidia. D. French (ed.) in: *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A. S. Hall*. (pp. 95-105). Ankara.
- Musei Capitolini (2025). <https://www.museicapitolini.org/>
- Nigdelis, P., Bokolas, V., Vouronikou, N. ve Anagnostoudis, P. (2016). The Culture of Epigraphy: From Historic Breakthrough to Digital Success. *Digital Heritage. Progress in Cultural Heritage: Documentation, Preservation, and Protection 6th International Conference*, Nicosia, Cyprus.
- Nilsson, J. H., ve Zillinger, M. (2020). Free guided tours: storytelling as a means of glocalizing urban places. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(3), 286-301. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1772866>
- Novelli, M. (2005). *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases*. Burlington, MA: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Oliver, G. (2000). *The Epigraphy of Death: Studies in the History and Society of Greece and Rome*. Liverpool University Press.
- Özsait, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*. Ege Yayınları.

- Park, H. (2014). *Heritage Tourism*. Routledge.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods (4th ed.)*. SAGE Publications.
- Podara, A., Giomelakis, D., Nicolaou, C., Matsiola, M., & Kotsakis, R. (2021). Digital Storytelling in Cultural Heritage: Audience Engagement in the Interactive Documentary New Life. *Sustainability*, 13(3), 1193. <https://doi.org/10.3390/su13031193>
- Poria, Y., Butler, R. ve Airey, D. (2003). The core of heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238-254. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00064-6](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00064-6)
- Poulopoulos, V. ve Wallace, M. (2022). Digital Technologies and the Role of Data in Cultural Heritage: The Past, the Present, and the Future. *Big Data and Cognitive Computing*, 6(3), 73. <https://doi.org/10.3390/bdcc6030073>
- Ramírez-Sánchez, M., Suárez, J. P., Castellano, M. Á., Fernández, P., Santana, J. M. ve Ortega, S. (2016). Digital epigraphic heritage made simple: An Android app for exploring 3D Roman inscriptions. C. E. Catalano and L. de Luca (eds.). in: *Eurographics Workshop on Graphics and Cultural Heritage* (pp.179-182). The Eurographics Association.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Richards, G. ve Wilson, J. (2006). Developing Creativity in Tourist Experiences: A Solution to the Serial Reproduction of Culture?. *Tourism Management*, 27(6), 1209-1223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.06.002>
- Robert, L. (1981). Επιγραφική. In: *Ιστορία και οι Μέθοδοι της*, Encyclopedie de la Pleiade, vol 2,30. M.I.E.T.
- Rodà, I. (2012). Epigraphy and the Media. J. Davies and J. Wilkes (eds). *Epigraphy and the Historical Sciences, Proceedings of the British Academy*. (pp. 185-219). Oxford University Press.
- Sinha N, Chinki, T. (2026). From tales to travels: the power of storytelling in heritage tourism advertising. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 9(3) 971–989. <https://doi.org/10.1108/JHTI-03-2025-0392>
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.
- Smith, L. ve Waterton, E. (2010). The recognition and misrecognition of community heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 16(1-2), 4-15. <https://doi.org/10.1080/13527250903441671>
- Timothy, D. J. ve Boyd, S. W. (2003). *Heritage Tourism*. Prentice Hall
- UNESCO World Heritage Centre. (1988). Xanthos-Letoon, Advisory Board Evaluation. <https://whc.unesco.org/en/list/484/documents/%23ABevaluation>
- UNESCO World Heritage Centre. (2014). Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape: Advisory Body Evaluation (ICOMOS: Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties). <https://whc.unesco.org/document/128794>
- UNESCO World Heritage Committee, Decision 41 COM 8B.30 (2017). Inscription of Aphrodisias (Turkey), 2017. <https://whc.unesco.org/en/decisions/6900>
- Vatican Museums (2025) Department of Epigraphic Collections. (2026). <https://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/reparti/reparto-raccolte-epigrafiche.html>.
- Vaz, R., Freitas, D. ve Coelho, A. (2020). Blind and visually impaired visitors' experiences in museums: Increasing accessibility through assistive Technologies. *The International Journal of the Inclusive Museum*, 13(2), 57-80. <https://doi.org/10.18848/1835-2014/CGP/v13i02/57-80>
-

- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11(3), 321-324. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.01.006>
- Veyne, P. (1990). *Bread and Circuses: Historical Sociology and Political Pluralism*. Penguin.
- VOCES POPVLI (2025). VOCES POPVLI: preparing a multilingual touring exhibition on multilingualism. Latinnow.eu. <https://latinnow.eu/2019/08/29/voces-popvli-preparing-a-multilingual-touring-exhibition-on-multilingualism/>
- Vrettakis, E., Kourtis, V., Katifori, A., Karvounis, M., Lougiakis, C., ve Ioannidis, Y. (2019). Narralive—Creating and experiencing mobile digital storytelling in cultural heritage. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 15, e00114 <https://doi.org/10.1016/j.daach.2019.e00114>
- Watson, S. (2018). Emotional engagement in heritage sites and museums: Ghosts of the past and imagination in the present. S. Watson, A. J. Barnes and K. Bunning (eds.), *A Museum Studies Approach to Heritage*. (pp. 441-456). Routledge.
- Woolf, G. (1996). Monumental Writing and the Expansion of Roman Society in the Early Empire. *Journal of Roman Studies*, 86, 22-39. <https://doi.org/10.2307/300421>
- Yang, X. (2017). Industrial heritage tourism development and city image reconstruction in Chinese traditional industrial cities: A web content analysis. *Journal of Heritage Tourism*, 12(3), 267–280. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2016.1236800>
- Yegül, F. (1992). *Baths and bathing in classical antiquity*. Architectural History Foundation MIT Press.
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications (6th ed.)*. SAGE Publications.
- Zuiderhoek, A. (2009). *The Politics of Munificence in the Roman Empire: Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*. Cambridge University Press.
- Επιγραφικό Μουσείο. (2022, October 18). Επιγραφικό Μουσείο. <https://epigraphicmuseum.gr/en/epigraphic-museum/>

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Cultural heritage is a dynamic universe of meaning that carries identity, memory, and collective values beyond physical remains. The documentation and interpretation of this heritage have gained strategic importance with globalization. The purpose of this research is to examine the potential of the science of epigraphy to enrich the visitor experience in cultural heritage tourism through a qualitative approach. By identifying deficiencies in existing presentation and guiding strategies, this study aims to develop suggestions on how epigraphic material can be functionalized for different visitor profiles. The research focuses on how epigraphic heritage can enrich the visitor experience, the shortcomings of current strategies in Turkey, and the narrative potentials of selected inscriptions in the ancient city of Termessos.

Methodology

The research is structured with a qualitative approach aimed at examining the interaction between epigraphy and cultural heritage tourism in historical, spatial, and narrative dimensions. A case study design was adopted, allowing for an in-depth analysis of a specific cultural-spatial example. Termessos was selected as the case study area due to its epigraphic richness and the high preservation of inscriptions in situ. Data sources consist of primary epigraphic materials from Termessos and academic literature on cultural heritage tourism, museology, and digital narration techniques. Validity and reliability were ensured based on the principles of credibility, transferability, dependability, and confirmability proposed.

Findings

The findings indicate that epigraphic data possess the capacity to personalize, emotionalize, and authenticate narratives in cultural heritage tourism. Evaluations in Termessos revealed that funerary inscriptions in the necropolis offer powerful narratives through the identities and social statuses of the deceased. Inscriptions of figures like Aurelia Doris and Aurelia Ge provide unique data on women's legal representation and property rights in antiquity. Honorary inscriptions on the Colonnaded Street document the function of philanthropy (euergetism) during social crises and how society rewarded such actions. Victory inscriptions in gymnasiums document how sports and education were intertwined with public witnessing and civic identity. International samples like the Athens Epigraphical Museum, Capitoline Museums, and the Tomar Synagogue successfully place inscriptions at the center of the visitor focus through digital storytelling and thematic curation.

Conclusions

The findings suggest that integrating epigraphic heritage into professional tourist guiding narratives will elevate the visitor experience beyond standard architectural presentations to a more profound and empathetic level. The study suggests moving away from the technical language of specialized fields to layered narrative levels addressing diverse visitor profiles. The use of digital and interactive interpretation tools will strengthen spatial perception and make epigraphic data more accessible.

Özgün Değer / Originality and Value

The original value of this study is found in its approach to Turkey's rich epigraphic potential as a living cultural heritage element within the framework of tourism management and guiding disciplines. The conceptual framework developed through the case of Termessos fills a gap in the literature by offering both a theoretical infrastructure and strategies for transforming epigraphic heritage into a sustainable tourism product.

YAZARLARIN BEYANI / DECLARATION OF THE AUTHORS

Katkı Oranı Beyanı	☐ Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır. ☒ Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. ☐ Çalışmaya birinci yazar %XX oranında, ikinci yazar %XX oranında, üçüncü yazar %XX oranında katkı sağlamıştır.
Declaration of Contribution Rate	☐ The author contributes the study on his/her own ☒ The authors have equal contributions. ☐ The first author contributes XX%, the second author contributes XX%, the third author contributes XX%.
Çatışma Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir. ☐ Yazarlar, çalışmadan XXX (firma, kurumu, kişinin) etkilenebileceğini ve ortaya çıkacak çıkar çatışması durumunu yönetmek için onaylanmış bir planının olduğunu beyan etmektedir.
Declaration of Conflict	☒ There is no potential conflict of interest in the study. ☐ Authors declare that XXX (firm, institution, person) may be affected from the study and in case of a conflict of interest they have a confirmed plan in order to administer the case.
Yayın Etiği Beyanı	☒ Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz. ☒ Bu çalışma, etik kurul belgesi gerektiren bir çalışma değildir. ☐ Bu çalışma için _____ Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan ____/____/____ tarih ve _____ sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.
Declaration of Publication Ethics	☒ We hereby declare that the study has not unethical issues and that research and publication ethics have been observed carefully. ☒ This study does not require ethics committee approval. ☐ Ethical approval for this study was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of _____ University with decision number _____ dated ____/____/____.
Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	☐ Bu çalışmanın hiçbir aşamasında üretken yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır. ☒ Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yazar(lar), metnin dilbilgisini ve genel okunabilirliğini iyileştirmek amacıyla amacıyla Google Gemini kullanmıştır. Bu araç/hizmeti kullandıktan sonra, yazar(lar) içeriği gerektiği şekilde gözden geçirip düzenlemiş ve yayınlanan makalenin içeriği konusunda tüm sorumluluğu üstlenmiştir.
Declaration of Generative AI Use	☐ No generative artificial intelligence tools were used at any stage of this study. ☒ During the preparation of this study the author(s) used Google Gemini in order to enhance the grammar, syntax, and overall readability of the manuscript. After using this tool/service, the author(s) reviewed and edited the content as needed and take(s) full responsibility for the content of the published article.
Destek ve Teşekkür Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan mali destek alınmamıştır. ☐ Bu çalışma, X Projesi (Proje No: XXXXXX) tarafından desteklenmektedir. ☐ Diğer (Belirtiniz)
Declaration of Support and Acknowledgments	☒ No financial support is taken from any institution or organization. ☐ The study is supported by X Project (Project No: XXXXXX). ☐ Others (Specify)